

Inkluzív nevelés – Az integrált oktatás jogi háttere

Kézikönyv a pedagógusképző intézmények számára

Készült a Nemzeti Fejlesztési Terv Humánerőforrás-fejlesztési Operatív Program 2.1. intézkedés Hátrányos helyzetű tanulók esélyegyenlőségének biztosítása az oktatási rendszerben központi programjának „B” komponense (Sajátos nevelési igényű gyermekek együtt-nevelése) keretében.

Szakmai vezető
Kapcsáné Németi Júlia

Projektvezető
dr. Torda Ágnes

Lektorálta
dr. Perlusz Andrea

INKLUZÍV NEVELÉS – AZ INTEGRÁLT OKTATÁS JOGI HÁTTERE

Kézikönyv a pedagógusképző intézmények számára

Írta és szerkesztette
Vargáné Mező Lilla

suliNOVA
Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.



Magyarország célba ér



suliNova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.

Budapest, 2006

© Vargáné Mező Lilla, 2006

© sulinova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht., 2006

Azonosító: 6/211/B/1/int/IV.

Borítóterv: Dió Stúdió

Borítófotó: Pintér Márta

A fotók a Mozgásjavító Általános Iskola, Diákotthon és Módszertani Intézmény centenáriumának alkalmából készültek.

A kiadvány ingyenes, kizárólag zárt körben, oktatási céllal használható, kereskedelmi forgalomba nem hozható. A felhasználás a jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját nem szolgálhatja.

Kiadja a sulinova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.

Szakmai igazgató: Pála Károly

Fejlesztési igazgatóhelyettes: Puskás Aurél

Felelős kiadó: a sulinova Kht. ügyvezető igazgatója

1134 Budapest, Váci út 37.

Telefon: 06 1 886 3900

Fax: 06 1 886 3910

E-mail: sulinova@sulinova.hu

Internet: www.sulinova.hu

TARTALOM

Bevezetés	7
1. Fogyatékos emberek a társadalomban	9
1.1. A befogadó társadalom	10
1.2. Európai tendenciák	11
2. Fogalmi kérdések – Iskolai integráció, inklúzió	14
2.1. Az integráció típusai, formái és szintjei	15
3. Az integrált oktatás Európában	16
3.1. Értelmezési különbségek	16
3.2. Alternatív oktatási rendszerek	17
4. Magyarországi tendenciák – Szegregáló és integráló törekvések az intézményes nevelésben	18
4.1. Kizárva a közoktatásból	18
4.2. A gyógypedagógia tudománnyá válik	19
4.3. Kötelező és elkülönített nevelés	19
4.4. Az integráló nevelés-oktatás mint lehetőség és elvárás	20
5. Napjaink közoktatáspolitikai törekvései Magyarországon – Kapcsolódás az európai áramlatokhoz	23
5.1. Fejlesztés és finanszírozás	24
6. A közoktatást meghatározó jogi szabályozás, a közigazgatás és a tanügyigazgatás rendszere	26
6.1. A fenntartói irányítás	27
7. Az integrált nevelés, oktatás jogi háttere	28
7.1. A törvényi szabályozás az oktatáspolitikai szolgálatában: törvények, rendeletek	28
8. Az integrált nevelés, oktatás megvalósulása és annak szabályai	29
8.1. A sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók különleges gondozáshoz való joga	30
8.2. Pedagógiai szakszolgálatok	31
8.3. A szabad iskolaválasztás	33
8.4. A szakértői és rehabilitációs bizottságok munkája – a szakértői vélemény ...	37
8.5. Az integráló oktatás-nevelés tárgyi és személyi feltételei	39
8.6. Az együttnevelést segítő alapvető rendelkezések	40
8.7. Az integrált oktatás sikerének intézményi és fenntartói garanciái	42
9. A befogadó intézmények nehézségei, dilemmái	44

10. Az együttnevelés kihívása	46
10.1. Sérülésspecifikus kompetenciák	46
10.2. A tartalmi tervezés szabályozása	47
10.3. Az együttneveléssel kapcsolatos pedagógiai feltételek és attitűd alakulása	48
11. A gyógypedagógiai intézményekben zajló változások, átalakulások	51
11.1. Az egységes gyógypedagógiai módszertani intézmény	52
11.2. Szakmaközi együttműködés	53
Zárszó	55
Felhasznált és ajánlott irodalom	57

BEVEZETÉS

Az utóbbi néhány évtizedben jelentős változás tapasztalható az iskolai nevelés és oktatás társadalmi megítélésében, az iránta megfogalmazott elvárásokban, és ezek a pedagógus munkájával és felkészültségével kapcsolatos igényeket is befolyásolják. A pszichológiai tudás, a pedagógiai ismeretek, a szakterületéhez kapcsolódó tudományok és az interdiszciplináris területek fejlődésének nyomon követése mellett a pedagógusnak – feladatainak ellátásához – fontos ismerni az oktatáspolitikai környezetet, valamint az oktatással összefüggő jogszabályokat is. Jó lenne, ha az ilyen irányú tájékozottság teljesen a pedagógiai kultúra részévé válna.

A közoktatási intézmények közül egyre több vállalkozik az együttnevelésre, és gyógy-pedagógiai nevelésben, oktatásban részt vevő intézménnyé alakul.

Feladatunk a pedagógusjelöltek számára e terület jogi hátterének s az alapvető tájékozottsághoz szükséges szabályozóknak a bemutatása. A hallgatók nyomon követhetik a sajátos nevelési igényű gyermekek (rövidítve: SNI-gyermekek), tanulók intézményes nevelésének fejlődését övező szemléletváltozást is. Bízunk abban, hogy hozzájárulunk a programcsomag küldetésének teljesítéséhez, s a gyakorlatban jól hasznosítható tudás közvetítésével elősegítjük az új feladatok vállalásához szükséges attitűdváltást.

1. FOGYATÉKOS EMBEREK A TÁRSADALOMBAN

A fogyatékos emberek száma pontosan nem ismert, csupán becslésekre hagyatkozhatunk. Ezek szerint a Földön 500 millió fogyatékos ember él, közülük mintegy 350 milliónyi nem jut a számára megfelelő szakszerű segítséghez, fejlesztéshez (UNESCO, 1995). Európai viszonylatban mintegy 10-15%-ra tehető a fogyatékos emberek aránya.

Az EU munkaképes lakosságának (16–64 évesek) 14,5%-a jelezte valamilyen mérsékelt vagy súlyos fogyatékoságát. A 10 tagjelölt ország jelentései szerint a lakosság 25%-a valamilyen fogyatékkal él.¹ A fogyatékosági számadatok² alapja az Európai Közösség Házartási Panel önbevallással történő felmérése.

Az érintettek már csak létszámuk miatt sem tekinthetők elhanyagolható kisebbségnek!

Az alapfokú oktatásban többségük eredményesen vesz részt, középfokú oktatási intézménybe már kisebb számban jutnak be, és a lemorzsolódás, korai iskolaelhagyás körükben nagyobb mértékű, mint korosztályuk egészséges tagjainál. A felsőoktatásban pedig – a populációban való részesedésük megfelelő arányához képest lényegesen kevesebben tanulnak. A szakmaképzés is szűkebb kereteket nyit számukra az átlagosnál. Mivel közlekedésük gyakran nehezített, és a munkahelyen speciális körülmények kialakítását igénylik, a munkaerőpiacon hátránnyal indulnak, és munkahelyük megtartása is nehezítettebb az átlagnál.

A gazdasági növekedést célzó intézkedések háttérben fellelhető lehetséges munkaerőpiaci szerepük számbavétele. A fogyatékosággal élő személyeknek csupán 42%-a dolgozik, szemben a nem fogyatékosok 65%-ával, s 52%-uk inaktív, míg a nem fogyatékosok közt az inaktívak aránya csupán 28%. Sokan járadékból élnek, sokukat találjuk az aluljárók, templomlépcsők stb. kéregetői között is.

Idős korban a különböző betegségek következtében kialakuló fogyatékoságok előfordulásának gyakorisága nő. Napjainkban a fogyatékos emberek 63%-a 45 év fölötti, és a 60–64 évesek közül minden ötödik ember súlyos fogyatékos.³

A fogyatékos emberek azonosításához használt fogalmak időről időre változnak. Ennek háttérében a segítő személyeknek és szervezeteknek az a tapasztalata áll, amely szerint a fogyatékos, és emiatt szocializációjában, életvitelében, tanulásában, munkavállalásában, munkavégzésében korlátozott embereket a pejoratívra vált elnevezés miatti előítélet és negatív diszkrimináció is sújtja, ám egy új fogalom bevezetésével – még ha átmenetileg is – mindez csökken.

¹ Tagjelölt országok. Szociális helyzet az EU tagságot kérelmező országokban. *Eurobarometer*, 2002. 1. 127. o.

² *Disability and social participation in Europe*. Európai Bizottság, Eurostat, 3. téma – Population and social conditions. 2001, 1577.

³ Lásd az 1. lábjegyzetet.

Napjainkban a magyar szóhasználatban általánossá vált „fogyatékos” elnevezést többek között a „sérült”, „akadályozott”, „korlátozott munkaképességű” kifejezések használata váltja fel, a közoktatás területén pedig a *sajátos nevelési igényű gyermek/tanuló* elnevezés.

A sajátos nevelési igényű gyermekek, fiatalok körét bizonyos többlétszolgáltatások iránti igényük alapján határozhatjuk meg, amennyiben speciális nehézségek állnak fenn a tantervi programok teljesítése terén, ezeket az igényeket veszik figyelembe oktatásuk, tanulásuk támogatása érdekében.

Magyarországon a nevelés, oktatás terén a „sajátos nevelési igény”, és a „sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló” kifejezések a közoktatási törvény 2003-tól hatályos fogalomhasználata nyomán terjednek és kerülnek be az általános és szakmai szóhasználatba.⁴ A törvény 121. § (1) 29 pontja szerint:

Sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló: az a gyermek, tanuló, aki a szakértői és rehabilitációs bizottság szakvéleménye alapján

- a) testi, érzékszervi, értelmi, beszéd fogyatékos, autista, több fogyatékoság együttes előfordulása esetén halmozottan fogyatékos,
- b) pszichés fejlődés zavarai miatt a nevelési, tanulási folyamatban tartósan és súlyosan akadályozott (pl. dyslexia, dysgraphia, dyscalculia, mutizmus, kóros hyperkinetikus vagy kóros aktivitászavar).

A sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók oktatását az általános képzést biztosító iskola sokáig nem vállalta. Ennek oka többek között a szakmai hozzáértés hiánya volt és az a feltételezés, hogy a homogén közösségek oktatása eredményesebb.

Egyfelől a tanulás iránti igény, másfelől az orvos- és a pedagógustársadalomban megmutatókozó elfogadás, önzetlen, segítő szándék hozta létre a gyógypedagógiát, amely az utóbbi két évszázad alatt kialakította speciális szegregált intézményrendszerét.

Az elfogadás akkor valósul meg leginkább, ha az ép és a fogyatékos személyek alacsony életkoruktól kezdve együtt nevelkednek. Így az egészséges gyerekek megtapasztalják, hogy az akadályozottság gyakran kis segítséggel áthidalható, megismerik fogyatékos társaik értékeit, megtanulják a toleranciát.

A sikeres együttoktatáshoz – amely Magyarországon mind a többségi iskolák, mind a gyógypedagógiai iskolák számára nemcsak nagy dilemma, de nagy kihívás is –, amelyhez az érintett intézmények pedagógusainak lényeges szemléletváltása szükséges. Eredményes megvalósulásához egyre több feltétel adott.

1.1. A befogadó társadalom

A fogyatékos embereket érintő kérdések a 70-es évektől kezdődően Európa-szerte és a tengerentúlon is egyre jelentősebb társadalmi, politikai erőket mozgatnak meg. Keresik okta-

⁴A közoktatásról szóló – többször módosított – 1993. évi LXXIX. törvény.

tásuk, foglalkoztatásuk, a szociális segítségnyújtás társadalmi integrációhoz vezető útjait, hiszen ma már minden eddigénél hangsúlyosabban jelentkezik az igény erre.

Különböző életkorú és élethelyzetben levő fogyatékos emberek esélyteremtése érdekében eltérő igényeket kell kielégíteni. A gyermekkor a képességek kibontakoztatásának időszaka, így az oktatásügy felelős a megoldásért; a felnőtt fogyatékos ember mint munkavállaló keresi lehetőségeit: ekkor a foglalkoztatáspolitikai megoldásokon van a hangsúly; az idős korban akadályozottá váló emberek terheinek enyhítésére pedig a szociális védőrendszerek nyújtanak segítséget.

Az elfogadás vonatkozásában a magyarországi társadalmi gondolkodást egy 2001-ben végzett reprezentatív felmérés adatával jellemezhetjük: a megkérdezettek 34%-a nem alkalmazna fogyatékos embert munkavállalóként, és csak 22%-a várja el, hogy dolgozzanak.

A rehabilitáció specifikumai általában a fogyatékoság súlyosságától, típusától meghatározottak. Ám az egyénileg kialakult sajátosságoktól függ az, hogy a megsegítés során milyen esélyteremtő megoldásokat igényel a fogyatékos ember.

Például: az egyik súlyosan látássérült embernek vakvezető kutyára van szüksége, aliglátó kollégája biztonságosan tud közlekedni lakása és munkahelye között a fehér bot segítségével, de egy kerekesszékkal közlekedő mozgáskorlátozott munkatársuk az akadálymentesítés építészeti megoldásait is igényli – ugyanakkor mindhármuk alapvető munkaeszköze lehet a számítógép, amennyiben az egyéni igények szerint Braille-kijelzővel, beszélőegységgel, speciális klaviatúrával egészítik ki, illetve nagyító programmal teszik használhatóvá.

A cél az, hogy a fogyatékos emberek esélye növekedjen, a lehető legteljesebb életet éljék, iskolai, foglalkoztatási és társadalmi rehabilitációjuk minél nagyobb mértékben megvalósuljon.

1.2. Európai tendenciák

A befogadó társadalomban a fogyatékos embereket érintő intézkedések alapja jogaik elismerése, védelme és a diszkriminációmentesség. Céljuk a hátrányok csökkentése és egyenlő esély teremtése. Az unióban erős társadalmi elkötelezettség bontakozott ki a fogyatékos emberek társadalmi integrációja mellett, de sokuk számára még itt is elérhetetlenek az alapvető emberi jogok és az egyenlő esélyek. Az unióban befogadó felnőtt társadalmak létrehozása a cél.

Az EU szervezetei a fogyatékos embereket érintő kérdésekben a határokon átívelő közös gondolkodás befolyásolására alkalmas irányelveket, koordinációs módszereket, eszközöket dolgoztak ki. Az alapszerződésben lefektetett antidiszkriminációs politikát az oktatásra is alkalmazni kell.

Az irányelveket a tagállamok kötelesek beilleszteni nemzeti jogrendjükbe. A tagállamoknak olyan intézkedéseket kell hozniuk, hogy az irányelv által kitűzött cél valóban megvalósulhasson, biztosítható legyen az irányelvek lehető legnagyobb gyakorlati hatékonysága.

A fogyatékos emberekre vonatkozó koherens EU-politika fejlődésének meghatározó átlomásai:

– Európai Szociális Alap (ESZA – 1965 óta)⁵ létrehozása.

Az ESZA az Európai Foglalkoztatási Stratégia megvalósításának legfontosabb politikai és pénzügyi eszköze, amely a Nemzeti Fejlesztési Tervhez igazodva az alábbi öt területen nyújt támogatást a tagállamokban:

- az aktív munkaerő-piaci politikák fejlesztése,
- a szociális integráció, azaz a társadalmi kirekesztődés elleni küzdelem,
- az életen át tartó tanulás keretében a képzés, oktatás és tanácsadás támogatása és fejlesztése,
- a gazdasági és szociális változásoknak való megfelelés segítése,
- a férfiak és nők esélyegyenlőségének támogatása a munkaerőpiacon.

– A HELIOS-program (1986 óta) átfogó közösségi stratégiát, paradigmaváltást, jótékony-ság helyett egyenlő esély biztosítását szorgalmazta.

– 1996-ban megszületett a közösség átfogó stratégiája a fogyatékos emberek vonatkozásában.

– Az Európai Unió fogyatékos emberekkel kapcsolatos irányelveit – foglalkoztatási politikák harmonizálása – az Amszterdami Szerződés (1997) mutatta be.

– A Miniszterek Tanácsa 1990-ben elfogadott határozatával a tagállamok határozottan és egyértelműen elkötelezték magukat az integráció mellett.

– Az Európai Unió – minden tagra kötelezően érvényes – 2000-ben kiadott direktívája a fogyatékos-sággal élők munkaerő-piaci esélyegyenlőségét hivatott biztosítani.

– Az EU kezdeményezése, hogy 2003 legyen a Fogyatékos Emberek Európai Éve – a figyelemfelhívást, a széles körű tájékoztatást és a segítség kiterjesztését célozta; nemzetközi emberközpontú kampányt eredményezett. A fogyatékos emberek és szervezeteik gazdasági, társadalmi integrációjukért saját maguk is sokat tehetnek – az Év programjaival felhívták a figyelmet a számukra fontos kérdésekre, hozzájárultak a politikai prioritásokról való döntésekhez és konkrét intézkedések meghozatalát ösztönözték.

– Az Európai Közösségek Bizottsága 2003. okt. 30-án kiadott Közleménye⁶ a kibővített Európában a fogyatékos-ság kérdéseivel kapcsolódóan egy fenntartható és működőképes megközelítés kialakítására vállalkozott. Bevezetett egy 2010-ig tartó Cselekvési Tervet,

⁵Az Európai Szociális Alap (továbbiakban: ESZA) által nyújtott támogatás speciális szabályait a Tanács 1999. június 21-én rögzített 1262/99/EK rendelete tartalmazza, míg működésének általános szabályait – a Strukturális Alapokra együttesen, általánosan vonatkozó – alaprendeletet a Tanács 1999. június 21-i 1260/99/EK rendelete rögzíti.

⁶A Bizottság Közleménye a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának.

amelynek az a célja, hogy a fogyatékos embereket érintő legfontosabb területeken integrációjukat fokozó intézkedések történjenek. Az első szakasz (2004–2005) feladata a foglalkoztatás feltételeinek a megeremtése a kibővített uniós egész területén. A foglalkoztatási irányvonalak négy pilléren épülnek: a foglalkoztatási képesség javítására, a vállalkozás-ösztönzés javítására, a vállalkozások és alkalmazottaik alkalmazkodóképességének fejlesztésére, az egyenlő esélyek feltételeinek megerősítésére.

A javasolt konkrét intézkedések nyomán a fogyatékos emberek életvitelét, boldogulását alapvetően érintő pozitív változás várható:

- a foglalkoztatás, és a foglalkoztatásban való megtartásuk,
- az élethosszig tartó tanulmányok megvalósítása, az egyéni fejlődés, az aktív állampolgári magatartás elérése és a foglalkoztathatóság céljából,
- új technológiák kialakítása a fogyatékos emberek foglalkoztathatóságának megkönnyítése és kiszélesítése érdekében,
- a munkahelyi részvételt és a társadalmi integrációt elősegítő akadálymentesítés.

Az Európai Cselekvési Terv lehetőséget ad az elsőbbséget élvező intézkedések, kutatások, együttműködések megvalósítására. Számos új lehetőséget teremt az oktatás, a szakképzés területén. Kiemelkedik az információs- és kommunikációs technológiák, a hozzáférhetőség, az integrációt segítő technológiai megoldások kidolgozása és elterjesztése. A nemzetek ezeket a szempontokat saját politikájuk és intézkedéseik kidolgozásában, meghozatalában irányelvnek tekintik.

Az EU és a fogyatékos emberek közötti hatékony kapcsolatot az 1996-ban alapított European Disability Forum (EDF) – az Európai Fogyatékosügyi Fórum – jelenti. Ez a fogyatékos emberek egyik legfontosabb uniós érdekvédelmi szervezete, amelynek véleményét az őket érintő minden jogszabály kidolgozásánál figyelembe veszik.

Az Európai Unióban számos szakterületen alakultak és működnek bizottságok, amelyek fontos feladatot töltenek be a prioritások meghatározásában és a célok, feladatok kijelölésében. Az oktatás jogi szempontból önálló nemzeti terület, nincsen olyan egységes jogi szabályozás, amely minden tagállamra nézve kötelező lenne. Azonban ezen a területen is szükséges bizonyos harmonizációt elvégezni.

– A European Agency for Development in Special Needs Education (EADSNE) – „Európai ügynökség a sajátos nevelési szükséglettel rendelkezők oktatásának fejlesztéséért” – elnevezésű uniós intézmény az SNI-gyerekekkel kapcsolatos fejlesztéseket koordinálja a kontinensen. 2005-ben Magyarország még megfigyelőként s 2006-tól már teljes jogú tagként csatlakozva vesz részt munkájában.

Az együttműködésre anyagi források formájában is lehetőség nyílt. Jó példa erre a Magyarországon is jól ismert Leonardo- és Socrates-program. Ebben a pályázatokon nyertes intézmények a közös céloknak megfelelő tevékenység folytatásához anyagi segítséget kapnak.

Az unióhoz való csatlakozás felgyorsítja az integráció kiszélesedését eredményező folyamatokat Magyarországon is.

2. FOGALMI KÉRDÉSEK – ISKOLAI INTEGRÁCIÓ, INKLÚZIÓ

Tekintettel arra, hogy az integrált oktatással kapcsolatos fogalmak és terminológiák használata a pedagógiában még nem rendelkezik nagy hagyományokkal, a tanegység tartalmának egyértelművé tétele érdekében tekintsük át a következőkben az integrált oktatás-nevelés körébe tartozó néhány fogalom értelmezését.

Az integráció kifejezést több tudomány is használja, többek között a matematika, a pszichológia, a szociológia. A szó eredete a latin „integrare” ige, jelentése: egységesülés, beilleszkedés, egyes részek egészévé összefüggése. A pedagógiában eleinte a „szociális integráció” értelmezés terjedt el, később alkalmazták a fogyatékos gyerekekre vonatkozóan is.

Mai szóhasználatban az *integrált oktatás*, *integráló iskoláztatás* pedagógiai irányzatot jelöl, és „a tanulásban valamely oknál fogva akadályozott (pl. fogyatékos, képességzavar, szociális hátrány) gyermekek együttes, a lakóhelyhez közeli nevelését, oktatását jelenti”. (Csányi 2001.) Az irányzat ellentéte a szegregált oktatásnak, szegregáló iskoláztatásnak, amely a gyermekek meghatározott csoportjait speciális nevelési intézményekbe különíti el.

A szegregáló és az integráló nevelés-oktatás szakmailag elfogadott meghatározása:⁷

- a) *gyógypedagógiai szegregáció* a sajátos nevelési igényű gyermekek és tanulók óvodai, alapfokú és középfokú nevelése és oktatása, amelyet kifejezetten erre a célra létrehozott és működtetett gyógypedagógiai intézmények látnak el, esetenként bentlakás biztosításával;
- b) *gyógypedagógiai szempontú integráció* a sajátos nevelési igényű gyermekeknek és tanulóknak az épek (másképpen „többségi”) óvodáiban, alapfokú, középfokú oktatási intézményeiben, illetve a felsőoktatás intézményeiben megvalósuló nevelése, oktatása, képzése megfelelő feltételek biztosítása mellett.

Az integráció pedagógiai jelentése: „minden gyermek és tanuló (meglevő akadályozottságának módja, súlyossági foka miatti kirekesztés nélkül), egymással együttműködve, a mindenkori fejlettségi szintjén (pillanatnyi észlelési, gondolkodási és cselekvési kompetenciájához mérten), egy közös tárggyal és tárgyon (projekt/terv/tartalom/téma) játszik, tanul és dolgozik.”⁸

A sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók integráló iskoláztatásánál a szelekciós mechanizmusok, az orvosi, diagnosztikai szempontok jelentősége csökken, inkább azok-

⁷ Jankó-Brezovay Pálné – Vargáné Mező Lilla: *Az integrált nevelést-oktatást segítő módszertani központ modellje a gyengénlátók iskolájának gyakorlatában*. Budapest, 2001.

⁸ Réthy Endréné: *Integrációs törekvések Európában – Az ép és sérült (fogyatékos) gyermekek együttnevelésének elmélete és gyakorlata*. Budapest, 2000.

ra a fejlesztési lehetőségekre helyeződik a hangsúly, amelyek alkalmazkodnak az eltérő nevelési szükségletekhez. Az integrált oktatás optimális esetben előkészített – mind a pedagógust, mind a tanulót gyógypedagógus készíti fel, aki segítőként a továbbiakban is rendelkezésükre áll.

2.1. Az integráció típusai, formái és szintjei

Ha az együttnevelés előkészítés nélküli, és hiányzik a gyógypedagógiai segítő kapcsolat, akkor *spontán integrációról* (másképp „rideg integrációról”) beszélünk. Ebben az esetben – bár a gyermek kifejezetten speciális nevelési szükségletű – az általános iskola erről nem tud, s az együttnevelés során a speciális szükségletek figyelembevétele nem történik meg.

Az integráló nevelés típusait, formáit és szintjeit Csányi Yvonne nyomán mutatjuk be:⁹

Formája szerint:

- a) *lokális integrációról* beszélünk, ha az épek iskolájában speciális iskola vagy speciális osztály működik;
- b) *szociális integráció* esetén az épek iskoláiban külön oktatott fogyatékosok a tanítási órákon kívüli közös tevékenységekben (sport, étkezés, játék) az épekkel együttesen vesznek részt;
- c) *funkcionális integrációnak* nevezzük, ha az integrált fogyatékos gyermek a tanórák és egyéb foglalkozások többségén az iskolában osztálytársaival együtt vesz részt.

Típusa szerint az integráció lehet:

- a) részleges integráció, amely többnyire a lokális és a szociális formát valósítja meg; [Ktv. 30. § (2) bekezd.]
- b) teljes integrációnak pedig azt a formáját nevezzük, ha a nevelés-oktatás speciális megsegítéssel történik a nem fogyatékosok osztályaiban a tanítás teljes időtartamában.

Az integráció szintjében bekövetkező minőségi különbségek a *fogadás (integráció)* és a *befogadás (inklúzió)* kifejezésekkel értelmezhetőek. A fogadó iskolában a sajátos nevelési igényű gyermek csak jelen van, különleges igényeit nem veszik figyelembe, beilleszkedését és tanulását nem segítik adekvát módon. Az inkluzív (befogadó) iskolai oktatás és nevelés az integrált nevelés továbbfejlesztett formája. A befogadó intézmény pedagógusai az *egyéni differenciálás* talaján az egyéni kibontakoztatás és fejlesztés szemléletét képviselik.

⁹ Csányi Yvonne: *Az együttnevelés fontosabb tényezői, feltételei*. Budapest, 2001.

3. AZ INTEGRÁLT OKTATÁS EURÓPÁBAN

A sajátos nevelési igényű gyermekek iskolai integrációja az elkülönített gyógypedagógiai oktatás-nevelés kritikájából fakadóan vált programmá. Egyre többen ismerték fel, hogy az elkülönítés stigmatizál, diszkriminál. A különnevelés a másság érzetét erősíti, emiatt a gyermekkorban szegregáltan élő, tanuló fogyatékos gyermekek felnőtten nehezebben illeszkednek be az épek közösségeibe. Ezek a körülmények elhalványítják a gyógypedagógia egyébként sosem vitatott speciális pedagógiai eredményeit. Olyan gyakorlat kialakítására van egyre határozottabb igény, amely lehetővé teszi, hogy a sajátos nevelési igényű gyerekek lakóhelyükön, többségi iskolában kapják meg az egyénre szabott pedagógiai segítséget.

Egymást támogatva több, az integrációs szemléletet erősítő nézet is kibontakozott. Ezek közös jellemzője a fogyatékosok teljes elfogadásának a szemlélete, amelynek alapelve, hogy minden különbözőt normálisnak tekint. Ez a nézet Dániában az 1950-es években az úgynevezett „normalizációs koncepció”-ban fogalmazódott meg legkifejezettebben. A fogyatékosok ugyanolyan emberek, mint az épek, fogyatékosá a társadalom teszi őket azzal, hogy nem igazítja hozzájuk a feltételeket, és így teljesíthetetlen követelmények elé állítja őket. Amennyiben a környezetet, a tanulási és munkafeltételeket sajátos igényeikhez adaptálva szervezik, megszűnik akadályozottságuk. A legfőbb törekvés a fogyatékos emberek szociális elfogadása – nem korlátaik hangsúlyozása, hanem lehetőségeik szélesítése.

Az együttnevelés tapasztalatai is megerősítik a korai integráció megvalósítását szorgalmazó nézeteket. A társadalmi integráció első láncszeme az együttnevelés. Kutatási eredmények bizonyították, hogy kellő segítséggel a sajátos nevelési igényű tanulók az integrált oktatás keretei között is ki tudják bontakoztatni képességeiket. Az is beigazolódott, hogy – egy csoporton belül, korlátozott számban – az általános iskolák is tudnak fogyatékos tanulókat differenciált eljárásokkal eredményesen fejleszteni.

Az UNESCO salamancai világkonferenciája¹⁰ – amelyen 92 ország képviseltette magát – deklarálta a fogyatékosok integrált nevelésének szükségességét. Hangsúlyozta az egyéni sajátosságokhoz igazodó, az egyéni tanulási szükségleteknek megfelelő oktatást és az esélyegyenlőség megteremtését.

3.1. Értelmezési különbségek

Az Európai Unió belüli országok oktatási rendszere és ezen belül a fogyatékosok ügyének kezelése is igen különböző. Nincs egységes értelmezése a fogyatékoság fogalmának, eltérőek megállapításának kritériumai és a speciális igények megfogalmazása.

¹⁰ 1994. június 7–10.

Egy, az OECD által készített nemzetközi összehasonlító tanulmány a speciális oktatási szükséglet három nagyobb csoportját különbözteti meg:

- A – a szervi rendellenességen alapuló fogyatékoságot;
- B – nem szervi rendellenességen alapuló tanulási nehézségekből fakadó szükségletek;
- C – olyan speciális szükségletek, amelyek alapja valamilyen társadalmi, kulturális vagy nyelvi tényező.

Országoként jellemző, hogy a sajátos nevelési igényűek csoportjába kikerülnek. Feltételezik, hogy Magyarországon az A és a B csoportok mellett a C kategóriába tartozó nem fogyatékosok is bekerülhetnek különleges ellátást igénylőként a fogyatékosok – a speciális iskoláztatást igénylők – közé, ezzel a nemzetközi átlag fölé emelve a sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók arányát.

A populációban az érintett csoportba tartozók arányát tekintve is lényeges különbségek tapasztalhatók, s többféle a feltételek biztosítása, a finanszírozás megoldása is. Az integrációnak is többféle típusa létezik.

A kutatások egy része éppen a közös értelmezés céljából történik.

Az Európai Iroda az EURYDICE (Európai Oktatási Információs Hálózat, amelynek magyarországi képviselője az Oktatási Minisztériumban működik) közreműködésével 2003-as jelentését tizenkét nyelven tette közzé.¹¹ A tematikus anyag – információgazdagsága révén – különösen alkalmas az összehasonlításra.

3.2. Alternatív oktatási rendszerek

Az egyes országok inklúziós oktatási stratégiája eltérő. Alapvetően három típusba, kategóriába sorolható:

1. Az intézményesített speciális, külön oktatási forma gyakorlatilag megszűnt (pl. Svédország, Olaszország, Spanyolország, Görögország), csak integrált iskolai körülmények között foglalkoznak a fogyatékos gyermekekkel – a súlyosság foka szerint sok egyéni fejlesztésre van lehetőség;

2. Az inklúzió többféle megközelítésére van lehetőség többek között Dánia, Franciaország, Ausztria, Lengyelország oktatási rendszerében; fejlett, jól kiépített segítő rendszerek működtetésével – idetartozik Magyarország is.

3. Két elkülönült oktatási rendszer párhuzamos működtetése jellemző, amelyben a speciális oktatást igénylő tanulók oktatása, nevelése kizárólag speciális iskolákban vagy speciális osztályokban történik (Belgium, Svájc).

¹¹ *Speciális oktatás Európában*. Tematikus publikáció (2003. január)
A dokumentum elérhető: <ftp://ftp.oki.hu/en/specialis.pdf>

4. MAGYARORSZÁGI TENDENCIÁK – SZEGREGÁLÓ ÉS INTEGRÁLÓ TÖREKVÉSEK AZ INTÉZMÉNYES NEVELÉSBEN

Az együttnevelés hazai helyzetének megértését segítően tegyünk egy kitérőt, áttekintve a fogyatékos gyermekek, tanulók iskoláztatását és a gyógypedagógiai intézményrendszer kialakulását, fejlődését.

Az integráló és szegregáló nevelés, oktatás iránti társadalmi igény egymással párhuzamosan létezett, és létezik ma is.

A gyógypedagógiai intézményrendszer a fogyatékosokat gyámolító jó szándék, a szakmaiság megléte, a rendelkezésre álló pénz és a történelmi-társadalmi események függvényében alakult ki és fejlődött.

4.1. Kizárva a közoktatásból

A fogyatékos gyerekek ügyét felkaroló egyházi képviselők és karitatív magánszemélyek megoldást kerestek iskoláztatásukra. Az első gyógypedagógiai tanintézményt Magyarországon Cházár András kezdeményezésére, pozitív diszkriminációs szándékkal „Siketek nevelőháza” néven hozták létre Vácott 1802-ben. Ezt követően – elsősorban testi és érzékszervi sérülteket befogadó – több intézmény létesült Budapesten és néhány vidéki nagyvárosban.

Az 1868. évi népoktatási törvény a fogyatékos emberekről nem gondoskodott – az enyhe fokban sérülteket felmentették, a súlyosan fogyatékosokat kizárták az oktatásból. A gyógypedagógiai intézményrendszer szélesedése, országos intézményrendszer kiépítése a XIX. század utolsó évtizedeire tehető. Jellemzője a szegregációs forma, a fő fogyatékoság szerinti homogenitásra törekvő csoportokban való működés.

A gyógypedagógia kialakulását és szakmai fejlődését tehát a „normál” iskola kirekesztő magatartása indította el. A gyógypedagógusokat már a kezdetektől fogva foglalkoztatta az együttnevelés gondolata is. Ennek illusztrálásaként következzen néhány példa:

- Dr. Mihályik Szidor, a vakok iskolájának igazgatója a következőket írja¹² a vakok iskolájába férőhely hiányában fel nem vett gyerekek sorsának alakulásáról: „otthon maradnak, testi-lelki elhagyatottságban kénytelenek nélkülözni az iskola áldásait... a tanítóik részvétlensége, hideg közönyössége, igen sokszor a vaknevelésben való járatlansága miatt... De az én csekély véleményem szerint joggal lehet követelni azt, hogy

¹² Dr. Mihályik Szidor: *A vakokról*. 1870.

amint a vakgyermek minden különösebb ráfordított idővesztegetés nélkül a többi gyermekkel együtt pusztán hallomásból az iskolában elsajátíthat, attól őt elzárni nem volna szabad. A törvény nem is zárja ki, de kizárja a gyakorlat.”

Lám, a szakember lehetők tartja a – mai szóhasználattal – „rideg integráció”-nak nevezett oktatási formát!

- Jármer Lajos 1931-ben a vak gyermekek szociális integrációja érdekében a fordított integrációra tesz javaslatot¹³ – azt szorgalmazza, hogy a vakok óvodájában a foglalkoztatásban „bejáró”-ként vegyenek részt látó gyermekek is naponta délelőtt és délután.
- „A nyomorékok ezrei járnak ... az ország minden részében rendes népiskolába... A nyomorék gyermekek sorsa a tanítók kezében van, akiknek munkája nyomán fejlődhetnek ki a nyomorék élete, jövője.”¹⁴ – Ezek az együttnevelésről szóló mondatok 1936-ban fogalmazódtak meg.
- Fejér Gyula szemész 1910-ben ajánlást fogalmaz meg,¹⁵ mely szerint a gyengénlátók oktatásának egy lehetséges formája lehetne a fővárosi elemi iskolákba szervezett gyengénlátó osztály. (Ezzel a mai fogalmaink szerint lokális integrációjuk valósult volna meg.)

4.2. A gyógypedagógia tudománnyá válik

A gyógypedagógia kidolgozta s egyre szélesebb körben alkalmazta és terjesztette a differenciáldiagnosztikán alapuló metodikai specialitásokat és speciális technikai eszközöket. A differenciálódó sérülésspecifikus pedagógiai eszköz- és hatásrendszer visszahatott az intézményrendszer struktúrájára, s új, speciális intézmények létesültek. A fogyatékosági típusokhoz igazodó differenciálódás leképeződik, és nyomon követhető a gyógypedagógiai intézményrendszer tartalmi változásain és a gyógypedagógus-képzés alakulásán is.

A belső differenciálódás belső „szegregációt” is eredményezett. Az egyes fogyatékosági típusokon belül először a súlyosabb, ezek után az enyhébb fokban látás-, hallássérültek intézményei, majd a halmozottan sérültek tagozatai, iskolái, többnyire bentlakásos intézményei, majd az értelmileg sérültek számára hasznos ismeretekre tanító osztályok, iskolák alakultak ki.

4.3. Kötelező és elkülönített nevelés

A tankötelezettség 1921-től a fogyatékos emberekre is kiterjedt – egyidejűleg kizárták őket

¹³ Jármer Lajos: Vakok és látók együttes nevelése, oktatása (részlet). In Tóth György (szerk.): *Szemelvénygyűjtemény a „Gyógypedagógia-történethez” IV. (Tiflopedagógia-történet).*

¹⁴ Néptanítók Lapja. 1936.

¹⁵ Gordosné dr. Szabó Anna: A gyengénlátók pedagógiájának múltjából – egy úttörő tiflopedagógus: Kárpát Ottó. *Gyógypedagógiai Szemle*, 1993, 1. sz. 8–15.

a nyilvános iskolából, s számukra külön – úgynevezett gyógyítva nevelő – iskolákat jelöltek meg (a kisegítő iskolák, az ideges és fejletlen gyermekek intézetei; a vakok intézete, a siketnémák intézetei és a gyengeelméjűek intézetei). Az értelmi fogyatékosok iskoláztatása terén 1947-ben következett be nagy változás: kettévált az enyhén értelmi fogyatékosok (kisegítő iskola) és a középsúlyosan értelmi fogyatékos tanulók (foglalkoztató iskola) iskoláinak tanterve.

A fogyatékos emberek oktatásával kapcsolatos teherviselés (beiskolázási kritériumok kidolgozása, vizsgáló bizottságok működtetése, szakértők alkalmazása, intézmények létesítése, taneszközök biztosítása, az intézmények fenntartása) 1948-tól, az iskolák államosítását kimondó törvény meghozatala után alapvetően állami feladattá vált Magyarországon az addigi vegyes (állami, egyházi, magánkézben levő intézmények) fenntartású iskoláztatás helyett.

A háború utáni szűkös lehetőségek között a gyógypedagógiai intézményrendszer újjáépítése, újjászervezése Bárczi Gusztáv, a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola igazgatója nevéhez fűződik.

Az 1961-es átfogó oktatási törvény értelmében a tankötelezettség teljesítése minden esetben az általános iskolában kezdődik, s innen áttelepítve a gyógypedagógiai intézményben tesznek eleget tankötelezettségüknek. Ez a törvény még megtartja a „képezhetetlenség” fogalmát, az e kategóriába tartozó gyermekeket egészségügyi gyermekotthonokban helyezték el.

1975: az „áttelepítési eljárás” – a tanuló fogyatékoságának megállapítása és beiskolázásával kapcsolatos eljárás – gyökeres reformjának éve.

Az alapfokú képzés mellett egyre határozottabb igény jelentkezett a fogyatékos gyerekek iskola-előkészítő óvodai nevelésére, fejlesztésére – ám az óvodák rendtartásuk alapján hivatalosan még újabb 10 évig csak egészséges gyerekeket vehetnek fel – a „könnyebb” esetek az óvodavezető jóindulatával kerülhetnek be. Várat magára a szakképzést elkülönített formában megvalósító, a tanulók fogyatékoságból adódó speciális igényeihez alkalmazkodó tantervek alapján működő, sajátos módszertani eljárásokat alkalmazó intézmények kialakítása is.

Az oktatásról szóló 1985. évi I. törvény kinyilvánítja az iskolák szakmai önállóságát, pedagógiai szabadságot hirdet, s alapelvei között a társadalmi esélyegyenlőség támogatása is szerepel. A gyógypedagógiai körökben évtizedek óta gyűrűző modernizációs törekvések megfogalmazására nem került sor – így az integráció lehetősége csak burkoltan szerepelt a törvényben. A gyógypedagógiai iskolák nevéből viszont eltűnt a fogyatékosra utaló jelző.

4.4. Az integráló nevelés-oktatás mint lehetőség és elvárás

A nyolcvanas évek végére a gyógypedagógiai intézményekkel – az elkülönített neveléssel – szembeni kritika nemzetközi szinten felerősödött.

Egyre több tapasztalat gyűlt az együttnevelésről. A fejlettebb európai államokban elsősorban a szülői szervezetek indították el az integrációs folyamatokat. Magyarországon a spontán integráció egyre több tapasztalatot hozott mind a többségi pedagógusok, mind a szülők körében. Nyilvánvaló volt, hogy az együttnevelés körülményei között nem nélkülözheti a speciális gyógypedagógiai segítségnyújtást sem a sajátos nevelési igényű gyermek, sem a többségi iskola pedagógusa. Több kísérlet indult, és néhány általános iskolai tantervvel haladó (elsősorban érzékszervi fogyatékos tanulókat oktató-nevelő) gyógypedagógiai intézmény az integrált oktatás támogatását kezdeményezve a szervezet- és szakmafejlesztés szempontjából is úttörő tevékenységbe kezdett.

1978-ban a budapesti gyengénlátók iskolájában alakították ki az első utazótanári álláshelyeket. Az utazótanár az integráltan tanuló sajátos nevelési igényű tanulóknak nyújtott egyéni fejlesztést, és sérülésspecifikus szempontú tanácsokkal segítette a többségi iskola pedagógusát.

A jogi szabályozás is eszköz arra, hogy a társadalomban jelentkező igényekre válasz szülessen, a szabályozott működés és a kialakult gyakorlat között jelentkező esetleges feszültség feloldásra kerüljön.

A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról a magyar Országgyűlés – összhangban az Alkotmánnyal és a nemzetközi jog által általánosan elismert szabályokkal – törvényt¹⁶ alkotott a fogyatékos emberek hátrányainak enyhítése, esélyegyenlőségük megalapozása, illetve a társadalom szemléletmódjának alakítása érdekében. A törvény célja: *a fogyatékos személyek esélyegyenlőségének, önálló életvitelének és a társadalmi életben való aktív részvételének biztosítása. Alapelvei közt kimondja, hogy: az állam köteles gondoskodni a fogyatékos személyeket megillető jogok érvényesítéséről, a fogyatékos személyek hátrányait kompenzáló intézményrendszer működtetéséről* – és pozitív diszkriminációra szólít fel.

Az esélyegyenlőség célterületeként az egészségügy, az oktatás, képzés, a foglalkoztatás, a lakóhely, a kultúra és a sport szerepel. Kiemeli a környezet, a közlekedés, a kommunikáció, a támogató szolgálat és a segédeszközök terén a fogyatékos személyt megillető jogokat. Létrehozta intézményét, az Országos Fogyatékosügyi Tanácsot, amelynek feladata volt az Országos Fogyatékosügyi Program kidolgozása.

A hazai integrált oktatásnak az 1993-as közoktatási törvény adott zöld utat, s azóta az integráció tendencia jellegű lehetőség a fogyatékos és ép gyermekek közös nevelésében, oktatásában. A közoktatási törvény¹⁷ a fogyatékos gyermekek esélyegyenlőségének megvalósítását alapelvnek tekinti. Kimondja, hogy: *minden gyermeknek, tanulóknak joga, hogy különleges gondozás keretében állapotának megfelelő pedagógiai, gyógypedagógiai, konduktív pedagógiai ellátásban részesüljön attól kezdődően, hogy igényjogosultságát megállapították* [30. § (1).]

¹⁶ Az 1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról.

¹⁷ Lásd a 4. lábjegyzetet.

E két törvény alapozta meg és tette lehetővé az integrált nevelés, oktatás széles körű megvalósulását.

A közoktatási törvény immár több mint 10 éve lehetővé teszi az egyenlő esélyeket biztosító nevelési, oktatási forma elterjedését. Az integrált nevelés, oktatás azonban ma még oly kevésbé gyökeresedett meg az iskolai kultúrában, hogy az együttnevelés széles pedagógusrétegek számára még nem jelenti a sérülésspecifikus szempontok figyelembevételén alapuló differenciált oktatás-nevelés megvalósításának kötelezettségét.

5. NAPJAINK KÖZOKTATÁS-POLITIKAI TÖREKVÉSEI MAGYARORSZÁGON – KAPCSOLÓDÁS AZ EURÓPAI ÁRAMLATOKHOZ

Az uniós oktatáspolitikai fejlesztések célkitűzése, hogy a sajátos nevelési igényű gyerekek számára olyan optimális képzési kínálatot biztosítson, amely a legnagyobb mértékben illeszkedik az egyéni igényekhez, képességekhez, amelyben hozzáférhetővé válnak számukra a többségi oktatási rendszer kínálatai, s amely segíti a későbbiekben munkaerő-piaci esélyeiket is.

A Miniszterek Tanácsa – már említett – 1990-es határozata¹⁹ megfogalmazta az integráló oktatás elsődlegességét.

Irányelvként leszögezi, hogy:

- megmaradhat mellette más oktatási forma is, de annak szerepe csak másodlagos lehet,
- ugyanakkor a speciális oktatás területén meglévő tudást az integráció szolgálatába kell állítani.

Az azóta eltelt időszakban a legtöbb európai országra jellemző tendenciák:

- a speciális iskolák szolgáltató központokká válnak,
- az inkluzív oktatás csak megfelelően kialakított támogatási rendszer megléte esetén eredményes és hatékony.

A hazai közoktatás-politika integrációt érintő kihívásai és feladatai az integráló oktatás-nevelés terjesztését és sikerességét szolgálják. Az átfogó integrációs fejlesztés vonulatai:

- az integráció és a szegregáció közötti helyes arány kialakítása,
- a kirekesztés csökkenése irányába ható intézkedések meghozatala,
- a tanári kompetenciák és az iskolai szervezet fejlesztése,
- valamint a finanszírozás célszerű megoldása.

A magyar közoktatás-politika beépítette terveibe az Európai Unió által elfogadott átfogó oktatáspolitikai célokat. Az Oktatási Minisztérium középtávú közoktatás-fejlesztési stratégiáját²⁰ ezek mellett a Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT) is meghatározza. A középtávú fejlesztési célok és prioritások – a kulcskompetenciák fejlesztése révén

- az élethossziglan tartó tanulás megalapozása,
- az oktatási egyenlőtlenségek mérséklése,

¹⁹ Halász Gábor: A sajátos nevelési igényű gyermekek oktatása: európai politikák és hazai kihívások. *Új Pedagógiai Szemle*, 2004. 2. sz.

²⁰ Az Oktatási Minisztérium középtávú közoktatás-fejlesztési stratégiája, 2004.

- az oktatás minőségének fejlesztése,
- a pedagógus szakma fejlődésének támogatása,
- az információs és kommunikációs technikák alkalmazásának fejlesztése,
- az oktatás tárgyi feltételeinek javítása,
- a közoktatás költséghatékonyságának és irányításának javítása,
- a pedagógusképzés és -továbbképzés fejlesztése,
- iskolai szintű pedagógiai innovációk és a sikeres gyakorlatok elterjesztésének a támogatása.

Az integráció szélesítése nem jelenti a gyógypedagógiai intézményrendszer felszámolását. Vannak olyan sajátos nevelési igényű tanulók, akik továbbra is igénylik a gyógypedagógiai iskolákat.

A többségi iskolák pedagógusai az integráló oktatást vállalva az új kompetenciák megszerzésében számítanak a gyógypedagógusokkal való együttműködésre. A gyógypedagógusok – a speciális tudás birtokosai – segíthetik az integráló többségi intézményeket. A gyógypedagógiai iskolák egyben a gyógypedagógus-képzés gyakorlói és a sérülés-specifikus szempontú továbbképzések bázisintézményei is.

A gyógypedagógiai iskoláztatás nemcsak elkülönített iskoláztatást jelent, hanem gyakran más településen történő iskoláztatást is – ez a körülmény a családok és a sajátos nevelési igényű gyermek számára az elszakadást jelenti. Különösen az iskolai tanulmányok első éveiben igénylik a szülők, hogy gyermekük a lakóhelyükön járhasson iskolába, többségi iskolába járhasson, és helyben részesüljön speciális fejlesztésben.

A társadalomnak – a kérdésben személy szerint – nem érintett rétege és a saját érdekét védő szülők álláspontja ellentétes. 2002-ben egy oktatásügyi közvélemény-kutatás vizsgálta többek között azt is, hogy a magyar lakosság hogyan vélekedik a fogyatékos tanulók általános iskolai oktatásáról. E gyermekeket a megkérdezettek több mint a fele külön iskolában tanítaná, és csak 15%-uk fogadja el az integrált képzési formát.²¹

Az általános iskolák között igazi befogadó iskolai közösségek és inkluzív pedagógusok is vannak. S miközben a pedagógus-közvéleményt az integrációellenes és integrációt támogató szakmai viták foglalkoztatják, az iskolai gyakorlatban az esélyegyenlőség és a fogyatékos tanulók társadalmi integrációja megteremtésének több alternatívája is kialakult, amelyek működnek.

5.1. Fejlesztés és finanszírozás

Az integrált nevelés tárgyi és személyi feltételeinek a biztosítása többletkiadásokkal jár. 2004-től Magyarország számára is elérhetőek az Európai Szociális Alap nyújtotta lehetőségek. Az oktatásfejlesztés szempontjából nagy jelentőségű a Humánerőforrás-fejlesztési Opera-

²¹ *Közoktatás a közvéleményben*. Budapest, 2002, OKI.

tív Program (HEFOP). A Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT) és az Oktatási Minisztérium oktatáspolitikai állásfoglalását a HEFOP keretei között a 2.1 számú – a „Hátrányos helyzetű tanulók esélyegyenlőségének biztosítása az oktatási rendszerben” – című intézkedés így fogalmazza meg:

a program hozzájárul a munkaerő-piaci esélyteremtéshez és a társadalmi kirekesztődés megelőzéséhez azáltal, hogy biztosítja a minőségi oktatáshoz és a segítő szolgáltatásokhoz való hozzáférést. A fejlesztési folyamat fő célja olyan befogadó iskolarendszer kialakítása, ahol az iskola alkalmazkodik a gyermekek körében tapasztalható kulturális, képességbeli és tanulási szükségletekben megnyilvánuló sokféleséghez.

A fejlesztési célok és konkrét célprogramok megvalósítását az Európai Unió által nyújtott támogatások felhasználásán kívül hazai költségvetési forrásokból elkülönített összegek is biztosítják. A támogatásnak köszönhetően megindult fejlesztések nyomán teret nyernek a pedagógusképzésben és -továbbképzésben az integrációt erősítő programok, elkészülnek, és elérhetőek lesznek az első, együttnevelésben alkalmazható programcsomagok, közkinccsé válnak a követendő jó gyakorlatok, és kialakulóban van a szervezett szakmai segítő hálózat is.

6. A KÖZOKTATÁST MEGHATÁROZÓ JOGI SZABÁLYOZÁS, A KÖZIGAZGATÁS ÉS A TANÜGYIGAZGATÁS RENDSZERE

Az oktatáspolitikai célkitűzések megvalósulását alapvetően a nemzeti törvényhozás szintjén kell biztosítani. A közoktatási rendszer működéséről a működést befolyásoló irányítási rendszer néhány jellemző vonását kiemelve tájékozódunk.

A közoktatási rendszer irányítását a jelenlegi hazai gyakorlat alapján a közigazgatási integráció és a felelősségmegosztás jellemzi. Az integráció azt jelenti, hogy a közoktatási igazgatás helyi és területi szinten nem válik el a közigazgatás általános rendszerétől, az önkormányzati igazgatástól.

Az oktatási rendszer működésével kapcsolatos felelősség megoszlik a központi kormányzati szervek és azok területi egységei, valamint a regionális, a megyei, a kistérségi, a helyi önkormányzati és a közoktatás intézményei között.

A helyi közoktatási igazgatási feladatokért részben az önkormányzatok választott testületei, részben az általános közigazgatási feladatokat ellátó jegyzők a felelősek.

A magyarországi oktatási rendszer támogatja a helyi, iskolai szintű önállóságot. A pedagógiai szolgáltató rendszer fejlődését és működését nagymértékben a közoktatás-irányítás és a tartalmi szabályozás rendszerének alakulása határozza meg.

Az irányítás számos eszköze közül emeljük ki – a témánk szempontjából fontosabbak közül – néhányat:

- NAT;
- a központi irányítás eszközei: a jogszabályok, a Nemzeti alaptanterv (NAT) segédletek, a fejlesztési, a minőségbiztosítási rendszerek, az országos pedagógiai szakmai szolgáltatások, a szakmai normák, irányelvek, a központi intézmények és a közoktatás-politikai célkitűzések megvalósulását segítő pályázatok;
- a területi irányítás eszközei: a megyei közoktatás-fejlesztési tervek, területi pedagógiai szakmai szolgáltatások, szakszolgálatok, megyei pénzalapok kezelése, felhasználása, pályáztatás, területi (megyei) hivatalok, intézmények;
- a települési önkormányzati irányítás eszközei: települési közoktatási koncepciók, önkormányzati rendeletek, határozatok, fenntartói irányítás, pl. szakmai ellenőrzés, törvényességi ellenőrzés, önkormányzati minőségirányítási program, önkormányzati intézkedési terv.

6.1. A fenntartói irányításról

A fenntartó – amely lehet helyi önkormányzat, állami szerv, egyházi jogi személy, felsőoktatási intézmény, alapítvány, társadalmi szervezet, kisebbségi önkormányzat, egyesület és más jogi személy – rendelkezik:

- intézményalapítási jogosítvánnyal,
- és a közoktatási törvényben meghatározottaknak megfelelően gondoskodik a közoktatási intézmény működéséhez szükséges feltételekről.

A közoktatásra, mint az eddigiekből is látható, jelentős hatást gyakorol az állam. Jogi szabályozásra szükség van, a kérdés csak az, hogy milyen mértékben milyen jogszabályokra.

A jogalkotás a lehető legmagasabb szinten – tehát törvényben – határozza meg az állampolgárok alapvető jogait és kötelességeit.

A közoktatásról szóló törvény átfogja a közoktatás feladat- és intézményrendszerét, megállapítja a működés feltételeit, a helyi önkormányzatok jogait és kötelességeit, valamint a közoktatás „szereplőinek” – tanulóknak, szülőknak, pedagógusoknak – a legfontosabb kötelezettségeit és jogosítványait. A törvény megvalósítását kormány- és miniszteri szintű szabályozás segíti. A közoktatásról szóló törvény végrehajtási rendeleteként megjelent rendeletek a nevelési-oktatási intézmények működéséhez szükséges eljárási kérdésekkel foglalkoznak, rendezték pl. a tankönyvvé nyilvánítás szabályait, a pedagógus-továbbképzés programjainak jóváhagyási eljárásait, a minőségfejlesztés rendszerét.

A közoktatást számos egyéb jogszabály is érinti, pl. a helyi önkormányzatokról szóló törvény, az évenkénti költségvetési törvény.

7. AZ INTEGRÁLT NEVELÉS, OKTATÁS JOGI HÁTTERE

Magyarországon a többségi oktatási intézmények törvényben szabályozott feltételek mellett vesznek részt a sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók fejlesztésében, iskoláztatásában. A gyakorlatban aktuálisan felmerülő kérdések azonosítása, a jogi tisztánlátás igénye szükségessé teszi, hogy a sajátos nevelési igényű tanulót befogadó iskolák pedagógusai ismerjék az integrált oktatást érintő legfontosabb szabályozókat.

7.1. A törvényi szabályozás az oktatáspolitikai szolgálatában: törvények, rendeletek

A pedagógusok jogszabályokban való könnyebb tájékozódása érdekében tekintsük át, melyek azok a legfontosabb törvények, rendeletek, amelyek a kérdéskörhöz kapcsolódnak:

- A Magyar Köztársaság Alkotmánya – 1949. évi XX. törvény (16. §);
- A Gyermekek jogairól szóló – 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdetett Egyezmény. Ezzel a törvénnyel hirdeti ki a Magyar Köztársaság a gyermeki jogokról New Yorkban, 1989-ben született nemzetközi egyezményhez való csatlakozást;
- A közoktatásról szóló – többször módosított – 1993. évi LXXIX. törvény (a továbbiakban: Kt.);
- A szakképzésről szóló 1993. évi LXXVI. törvény;
- A 11/1994. (VI. 8.) MKM rendelet a nevelési-oktatási intézmények működéséről;
- A 14/1994. (VI. 24.) MKM rendelet a képzési kötelezettségről és a pedagógiai szakszolgálatokról;
- 100/1997. (VI. 13.) Korm. rendelet az érettségi vizsga vizsgaszabályzatának kiadásáról;
- A fogyatékosok jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény;
- A 2/2005. (III. 1.) OM rendelet a Sajátos nevelési igényű gyermekek óvodai nevelésének irányelve és a Sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásának irányelve kiadásáról (a továbbiakban: Irányelvek).

A törvényi háttér megléte a változásokat indukálja, és alapvetően szükséges e változások általánossá válásához és fennmaradásához. Azonban az integráció megvalósulása lassú, tendencia jellegű folyamat. A jogi szabályozás a kereteket biztosítja, ám a folyamat résztvevői gyorsíthatják vagy lassíthatják az átalakulást.

8. AZ INTEGRÁLT NEVELÉS, OKTATÁS MEGVALÓSULÁSA ÉS ANNAK SZABÁLYAI

Az integrált oktatás sikeres és széles körű megvalósulására akkor kerül sor:

- ha a sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók kiválasztása és beiskolázása megfelelő módon, kellő körültekintéssel és szakértelemmel történik;
- ha sérülésspecifikus ellátásuk teljes körű a legkorábbi életkortól kezdve tanulmányaik teljes ideje alatt – vagyis a korai fejlesztés, a differenciált, egyéni képességeket kibontakoztató alap- és középfokú iskolai oktatás, valamint a szakmaképzés idején, illetve a felsőoktatásban is – biztosított;
- ha pedagógusaink az alapképzésben, majd ezt követően továbbképzések alkalmával megismerik a gyermekek, tanulók sajátos nevelési igényét, és megszerzik a nevelés-oktatásukhoz szükséges kompetenciákat;
- ha megváltoznak az iskola feltételei, az oktatás mennyiségi és minőségi mutatói, és megjelenik a speciális szükségletekhez igazodó differenciált nevelési-oktatási kínálat.

Az integrált nevelésnek gyakran hiányoznak a tárgyi és személyi feltételei. Az Országos Köznevelési Intézet 2000-ben egy kutatás kapcsán feltárta az integráltan oktatott fogyatékos tanulók helyzetét.²² Alapvető problémaként jelentkezik, hogy hiányoznak az egyéni foglalkozások feltételei és speciális eszközei, valamint a nevelő-oktató munkát segítő, az érintett tanulók fogyatékosági típusának megfelelő végzettséggel rendelkező gyógypedagógusok. S nem jelenik meg általánosan az integráló intézmények helyi pedagógiai programjában a sajátos nevelési igényű tanuló számára a speciális, adekvát követelménytámasztás sem.

Következésképpen az oktatási intézményekben jelenleg tapasztalható integrációs állapotok nem minden esetben csökkentik az SNI-tanulók esélyhátrányát. Ezzel összefüggésben a szülők egy része magasabb évfolyamokon már szívesebben vállalja gyermeke hetenkénti utaztatását a bentlakásos gyógypedagógiai intézménybe, akár a csaláridegen nevelési helyzetet is, mert abban bízik, hogy ott a sérülésspecifikus szempontok figyelembevételével jobban felkészítik gyermekét a továbbtanulásra. A vidéki foglalkoztatási viszonyok miatt arra is számíthatnak, hogy egy nagyobb városban vagy a fővárosban több lehetősége lesz a gyermeknek a pályaválasztás, továbbtanulás idején, és majd a munkaerőpiacon is nagyobb eséllyel jelenhet meg.

²² Salné Lengyel Mária – Kőpatakiné Mészáros Mária: Az együttnevelés jelenlegi helyzete – OKI-kutatás tapasztalatai. *Fejlesztő Pedagógia*, 2001. 3. sz.

A továbbiakban áttekintjük a sajátos nevelési igényű tanulók és az épek együttnevelésének törvényi kereteit, a szabályozás főbb hangsúlyait – hazai megvalósulásában.

Annak érdekében, hogy a pedagóguspályára készülő hallgatók minél teljesebb képet nyerjenek arról, hogyan szolgálják a vonatkozó törvények és a kapcsolódó rendeletek az integrált oktatás-nevelés ügyét, több szempontból járjuk körül a témát.

Ismereteket szerezhetnek a tárgykörrel kapcsolatban:

- az alapelvekről,
- a különleges gondozásra jogosultság megállapításáról,
- a sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók iskolába kerüléséről,
- a tanulás teljes időtartamára – a középiskolai nevelésben és a felsőfokú tanulmányok idején is – érvényes szabályozásról,
- a befogadó intézmények nehézségeiről, dilemmáiról,
- az integrált oktatás feltételeiről, garanciáiról,
- a gyógypedagógiai intézményekben zajló változásokról, átalakulásról,
- az intézmények közötti együttműködésről.

Mivel a rendelkezések időről időre módosulnak, változnak, nem áll szándékunkban a szabályozók részletes ismertetése, a problémát és a már említett törvények és rendeletek integrációt támogató szemléletét kívánjuk bemutatni, s csak néhány esetben hivatkozunk a paragrafusokra – megadva a rákeresés lehetőségét.

8.1. A sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók különleges gondozáshoz való joga

A közoktatási törvény (Kt.) a különleges gondozáshoz való jogot a Magyar Köztársaság Alkotmányával (16. §) összhangban fogalmazza meg: „A gyermeknek, tanulónak joga, hogy személyes adottságának megfelelő megkülönböztetett ellátásban – különleges gondozásban, rehabilitációs célú ellátásban – részesüljön, s életkorától függetlenül a pedagógiai szakszolgálat intézményéhez forduljon segítségért.” = Kt. 10. § (3) f)

Különleges gondozásra jogosultak: a sajátos nevelési igényű gyermekek és tanulók, valamint a beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő és a súlyos betegségük miatt intézményes nevelésben és oktatásban részt venni nem képes gyermekek és tanulók.

A jogalkotók szándéka, hogy a gyermekek-tanulók e három csoportjának a szokásosnál lényegesen nagyobb mérvű differenciálást, fejlődést biztosító eljárások alkalmazását érvényesítse. Szigorú szabályozás szükséges ahhoz, hogy ne csorbuljon a gyermekek mindeknek felett álló érdeke, a különleges ellátás keretében nyújtott szolgáltatások elérésének a joga; mindenki hozzájusson, akinek ezekre elengedhetetlenül szüksége van, ugyanakkor ne vezessen se közvetett, se közvetlen hátrányos megkülönböztetéshez, és elkerülhető legyen az indokolatlan elkülönítés is.

8.2. Pedagógiai szakszolgálatok

A szülők és a pedagógusok nevelőmunkáját, a nevelési-oktatási intézmények feladatainak ellátását segítik a pedagógiai szakszolgálatok:

- a gyógypedagógiai tanácsadás, a korai fejlesztés, gondozás,
- a fejlesztő felkészítés,
- a tanulási képességet vizsgáló szakértői és rehabilitációs tevékenység – az országos szakértői és rehabilitációs tevékenység,
- a nevelési tanácsadás,
- a logopédiai ellátás,
- a továbbtanulási, pályaválasztási tanácsadás,
- a konduktív pedagógiai ellátás,
- a gyógytestnevelés.

A különleges gondozásra jogosultságot beilleszkedési, tanulási és magatartási nehézséggel küzdő gyermekek és tanulók esetében a nevelési tanácsadók, sajátos nevelési igényű gyermekek és tanulók esetében a megyei vagy országos feladatellátási hatáskörrel működő tanulási képességet vizsgáló szakértői és rehabilitációs bizottságok, valamint a testi-érzékszervi fogyatékos gyermekeket, tanulókat vizsgáló szakértői bizottságok határozzák meg. A testi és érzékszervi fogyatékoság miatt sajátos nevelési igényű gyermekeket vizsgáló intézmények a következők:

- Látásvizsgáló Országos Szakértői és Rehabilitációs Bizottság és Gyógypedagógiai Szolgáltató Központ;
- Hallásvizsgáló Országos Szakértői és Rehabilitációs Bizottság és Gyógypedagógiai Szolgáltató Központ;
- Mozgásvizsgáló Országos Szakértői és Rehabilitációs Bizottság és Gyógypedagógiai Szolgáltató Központ;
- Beszédivizsgáló Országos Szakértői és Rehabilitációs Bizottság és Gyógypedagógiai Szolgáltató Központ.

A különleges gondozás feladataiban – fenntartótól függetlenül – minden intézmény részt vehet, amelyben a szükséges tárgyi és személyi feltételek biztosítottak.

A sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók speciális intézményeiben – a gyógypedagógiai óvodákban, iskolákban, a pedagógiai szakszolgáltatás keretében, valamint többségi óvodában, iskolában – történő nevelésük, oktatásuk esetén az egészségügyi célú habilitációs, rehabilitációs fejlesztő munkában elvárás a sérülés típusának megfelelő gyógypedagógusi (tanár vagy terapeuta) végzettség.

A beilleszkedési, tanulási és magatartási nehézséggel küzdő gyermekekkel és tanulókkal különleges gondozás keretében foglalkozó pedagógustól nem követelnek meg speciális szakértelmet, ám ezzel a feladattal nagy tapasztalattal rendelkező, jól felkészült és a nevelési tanácsadóval együttműködni kész pedagógusokat ajánlatos megbízni.

A különleges gondozás a sajátos nevelési igény okán szükségessé váló, sérülésspecifikus sajátosságok figyelembevételével tervezett-szervezett, a szokásosnál nagyobb mértékű differenciálást – s mindazon speciális eljárások alkalmazását, illetve kiegészítő-felkészítő korrekciós, habilitációs és rehabilitációs, valamint terápiás célú pedagógiai eljárások alkalmazását – jelenti, amelyeket a korai fejlesztés és gondozás, az óvodai nevelés, az iskolai nevelés és oktatás és a fejlesztő felkészítés keretében kell biztosítani.

A KORAI FEJLESZTÉS

A sajátos nevelési igényű gyermek óvodába kerüléséig, de legfeljebb 5 éves koráig korai fejlesztésben részesülhet otthoni ellátás keretében, befogadó intézményben, gyógypedagógiai tanácsadás vagy korai fejlesztő és gondozó központban. A korai fejlesztés és gondozás a tanév rendjéhez igazodóan, heti 2–6 órában, egyéni fejlesztési terv alapján, egyéni fejlesztési naplóban vezetett foglalkozások során valósul meg. = *Kt. 35. §; 14/2004. (VI. 24.) MKM rendelet 8. §*

Magyarországon 1993 óta folyik mind a korai fejlesztés, mind a súlyosan-halmozottan fogyatékos 5–18 (20) éves gyermekek és fiatalok fejlesztő felkészítése.

A FEJLESZTŐ FELKÉSZÍTÉS

Amennyiben a sajátos nevelési igényű gyermek állapota miatt az óvoda szolgáltatásait 5 éves korában sem képes igénybe venni, akkor attól az évtől, amelyben 5. életévét betölti, egyéni fejlesztési terv alapján végzett fejlesztő felkészítésben részesül. A tankötelezettségét súlyos vagy súlyos, halmozott fogyatékosága miatt teljesíteni nem tudó gyermek a tankötelezettség időtartama alatt – a szakértői bizottság által meghatározott időben és módon – továbbra is fejlesztő felkészítésben vesz részt. A korai fejlesztés és a fejlesztő felkészítés is megvalósulhat egyénileg vagy kiscsoportban. = *Kt. 30. § (6)*

A fejlesztő iskolai oktatásban a nevelés és oktatás a tanév rendjéhez igazodó, tanítási évfolyamokra nem tagolódó, de felépítésében az elért fejlődési szakaszokat követő egységes folyamat, mely legalább heti húsz órában, a csoportban lévők egyéni fejlesztési terveire alapozott intézményi pedagógiai rehabilitációs program alapján történik. = *14/1994. (VI. 24.) MKM rendelet 9. § (5)*

A HABILITÁCIÓS, REHABILITÁCIÓS CÉLÚ FEJLESZTÉS

A gyermekek, tanulók különleges gondozási igénye, sajátos nevelési szükséglete biológiai, pszichológiai és szociális tulajdonságegyüttes, amely a tanuló nevelhetőségének, oktathatóságának, képezhetőségének az átlagtól eltérő különbségeit fejezi ki.

A befogadó intézmény egész nevelési-oktatási rendszerét átható, dokumentumokban rögzített rehabilitációs és rehabilitációs célok és feladatok határozzák meg. A rehabilitációs, rehabilitációs fejlesztés óvodai nevelésben, iskolai nevelésben-oktatásban részesülő sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló számára szervezett fejlesztő tevékenység, amely az ő sajátos igényeitől függő eljárások, eszközök, módszerek és terápiák alkalmazásával valósul meg.

Célja:

- a károsodásból eredő sérült funkciók helyreállítása,
- a meglévő funkciók bevonásával a lemaradások csökkentése, a másodlagos hátrányok kialakulásának kiküszöbölése,
- kompenzációra törekvés az adott képességekre építve,
- a speciális eszközök elfogadtatása, használatának megtanítása,
- az egyéni sikereket és a társadalmi beilleszkedést segítő egyéni tulajdonságok, funkciók fejlesztése.

A rehabilitációs, rehabilitációs tevékenységet meghatározza a fogyatékoság típusa, súlyossága, a fogyatékoság kialakulásának ideje, a sajátos nevelési igényű tanuló pszichés állapota, képességei, kognitív funkciói.

A rehabilitációs, rehabilitációs feladatok megvalósítása érdekében az integráló közoktatási intézmények az egységes gyógypedagógiai módszertani intézményekhez fordulhatnak segítségért. Szakirányú végzettségű gyógypedagógus segít a programok összeállításában, egyéni és csoportos fejlesztést végez, közreműködik a tanórákba épülő rehabilitációs, rehabilitációs fejlesztő tevékenység tervezésében.

A befogadó iskola a sajátos nevelési igényű tanuló rehabilitációs, rehabilitációs fejlesztését 2005. szeptember 1-jétől központilag kiadott egyéni fejlődési lapon köteles dokumentálni. A rehabilitációs, rehabilitációs fejlesztést csak gyógypedagógus végezheti. A fejlesztésre fordítható óraszám kiszámításához a törvény számítási kulcsa lehetővé teszi a tanuló állapothoz való rugalmas alkalmazkodást. A törvény rendelkezése szerint a tanuló annyi ilyen foglalkozáson vesz részt, amennyi a fogyatékoságából eredő hátránya csökkentéséhez szükséges – a nyolc főre vetítve az adott fejlesztésre fordítható órakeret órái évfolyamok között átcsoportosíthatóak. Óraszám a különböző fogyatékoság következtében sajátos nevelési igényű gyermekek esetében eltérő mértékű, az évfolyamra meghatározott heti tanórák számának 15–50%-a lehet. = *Kt. 52. §; Kt. 114. §; 2/2005. (III. 1.) OM rendelet*

8.3. A szabad iskolaválasztás

A sajátos nevelési igényű gyermek óvodai nevelése, tanuló iskolai nevelése és oktatása, kollégiumi nevelése az eddigiekből is következően történhet szegregáltan, külön erre a célra létrehozott gyógypedagógiai nevelési-oktatási intézményben, vagy integráltan, a nem fogyatékos gyerekekkel, tanulókkal együtt. Minden olyan intézmény, amely sajátos neve-

lési igényű gyermeket, tanulót fogad, a gyógypedagógiai nevelésben-oktatásban részt vevő intézménynek minősül.

A közoktatásról szóló törvény az integrációnak zöld utat nyitott. A törvényalkotók betartható szabályozást, nem túlszabályozott rendszert igyekeztek kialakítani, amely a jelenleginél sokkal sikeresebben működhetne, ha az érintett pedagógusok és hivatalok jogszerűen járnának el. A törvény részletesen szabályozza a beiskolázás kérdését.

A törvény rendelkezése szerint a szülőt megilleti az iskolaválasztás joga. Amennyiben úgy dönt, hogy sajátos nevelési igényű gyermekét integráltan, a lakóhelyéhez közeli intézménybe szeretné járatni – s ezt a szándékot a gyermeket vizsgáló szakértői bizottság is támogatja –, akkor a szakértői bizottsággal egyeztetve választja ki a megfelelő nevelési-oktatási intézményt.

Amennyiben a szülő a szakértői véleményben foglaltakkal nem ért egyet, a szakértői és rehabilitációs bizottság vezetője köteles erről a gyermek lakóhelye, ennek hiányában tartózkodási helye szerint illetékes jegyzőt tájékoztatni. A jegyző államigazgatási eljárás keretében határoz a tankötelezettség teljesítésének kérdésében. A szülő a határozat ellen benyújtott fellebbezéssel kezdeményezheti a szakértői véleményben foglaltak megváltoztatását.

A közoktatási törvény rendelkezik a tankötelezettség teljesítésével kapcsolatos önkormányzati feladatokról is. = Kt. 85–91. §

A beiskolázás kapcsán a jegyző feladata a szakértői bizottság értesítése arról, hogy mely intézmény rendelkezik a sajátos nevelési igényű tanuló különleges gondozásának ellátásához szükséges feltételekkel. A szakértői bizottságoknál így alakul ki az a lista, amely alapján iskolát választ a szülő. = Kt. 91. §. (4)

A szülőnek joga az is, hogy sajátos nevelési igényű gyermeke lakóhelyén, ennek hiányában tartózkodási helyén a polgármester segítségét kérje gyermeke óvodai vagy iskolai neveléséhez szükséges feltételek megteremtéséhez. = Kt. 13. § (5)

Végül a tanulmányi kötelezettség végrehajtása szolgálatában a törvény szigora is megnyilvánul a rendelkezésekben – ha a szülő nem együttműködő vagy nem íratja be gyermekét a kijelölt intézménybe. Ilyen esetben a közoktatási intézmény, a családvédelmi intézmény, vagy a szakértői bizottság államigazgatási eljárást kezdeményezhet a gyermek érdekében. =Kt. 30. § (4); 14/1994. (VI. 24.) MKM rendelet

A gyakorlatban azonban gyakran nem zökkenőmentes a többségi iskolába jutás. A sajátos nevelési igényű gyermeket nevelő szülő még többnyire visszautasítással találkozik. Számos intézményben kilincsel, amíg befogadó intézményre talál.

A helyi többségi iskolába pályázó, sajátos nevelési igényű tanulót a szerető szülői aggodalom, segítő szándék, de jó adag bizonytalanság is körülveszi. Erről s az integrált oktatás iránti igényéről, elvárásairól így vall egy érintett szülő:

Második gyermekem két hónapos volt, amikor a szemészorvosok közölték, hogy fiam nem lát, sőt valószínű, hogy fogyatékos is lesz. Betegségét egy toxoplazma nevű vírus okozta.

Az első kétségbeesés után elhatároztam, hogy küzdeni fogok érte, mindent megteszek, hogy teljes életet élhessen velünk, a szerettei körében. Édesapjával és a nagyszülőkkel együtt minden tőlünk telhetőt megtettünk látásfejlesztése érdekében. Ötéves korától hetente vittük őt a gyengénlátók iskolájába fejlesztő foglalkozásra. Ott rengeteg hasznos és a mindennapok során hasznosítható tanácscsal láttak el minket, szülőket is.

Minél többet tudtunk meg Bence betegségéről, egyre jobban „fenyegetett” a jövő, hogy budapesti bentlakásos iskolában kell majd tanulnia, vagy a Vakok Intézetében, vagy – mint később kiderült – a Gyengénlátók Iskolájában. Látásteljesítménye ugyanis javult, de még így is aliglátó maradt.

Bármennyire jól haladt is a fejlődése, mindig arra gondoltam, hogy lesz idő, amikor csak hétvégeken fogom látni, mert iskolába kell járnia. Úgy éreztem, hogy ezt nem fogom tudni elviselni. Nem tudtam elfogadni, hogy este ne úgy aludjon el, hogy ott ülök az ágya mellett, és mesélek neki. Hogy ne adjak minden este „jó éjt puszi”-t neki, és ne én takarjam be őt elalvás előtt. Kizárt dolognak tartottam, hogy úgy tanuljon majd iskolásként, hogy ne tudjam minden nap: mit tanult aznap, mi volt a leckéje, milyen élmények, esetleg kudarcok érték az iskolában.

Megkerestem a helyben lévő általános iskolát, és az ott tanító tanárokkal, illetve az igazgatóval beszéltem a problémámról. Lehetővé tették, hogy fiam a helyben lévő általános iskolában integráltan tanulhasson.

Fontosnak tartottam, hogy támaszt nyújtsak fiamnak, és ma is igyekszem az életünket úgy megtervezni, hogy olyan környezetet teremtsék számára, ahol nap mint nap érezheti azt, hogy van kihez fordulnia gondjaival, szeretetben és biztonságban érezheti magát minden pillanatban.

Természetesen vannak és voltak gondjaink, melyeket azonban mindig sikerül megoldani, többek között azért, mert nagyszerű, empátiával rendelkező, nyitott tanárai vannak. Az iskolakezdéskor a gyengénlátók iskolája szakszolgálat segítségével beszereztük az integrált oktatáshoz szükséges eszközöket – nagyító, speciális füzetek. Ezenkívül Bence tanító néni je részt vehetett Pesten a nyílt napokon, ahol szintén segítséget, választ kaphatott felmerült kérdéseire. A segítségadás a nőgrádi iskolában is tovább folyt, mert a szakszolgálat munkatársa Bence iskolájába is ellátogatott, ott a helyszínen segített, és a felmerülő problémák megoldására javaslatokat tett.

Miután tudtam már, hogy nem kell megválnia tőlünk, még mindig kételyek gyötörtek, vajon helyesen cselekedtem-e, nem voltam-e túlságosan önző – hiszen a speciális iskolában minden feltétel jobban adott ahhoz, hogy a látássérült gyermek is megfelelően elsajátítsa a szükséges tudást.

Persze a több oldalról történő odafigyelés ellenére is voltak – s gondolom, lesznek is még – gondjaink. Bencének, ahogy kamaszodni kezdett, önértékelési problémái adódtak, szégyellte azokat az eszközöket használni, amik megkönnyítették iskolai munkáját. Volt időszak, amikor ez olyan fokozottan jelentkezett, hogy pszichológushoz kellett őt vinni, mert minden reggel sírva ment az iskolába. Közös erővel – a tanító néni, a pszichológus és az osztálytár-

sak segítségével – elértük azt, hogy elfogadja helyzetét. Azóta már nem ül egyedül a tábla előtt, tanító nénije odaültetett mellé egy jól látó gyermeket, akivel össze is barátkoztak.

Értelmes gyerek, ezért nem foglalkoztak vele külön az órákon. Így a szükséges plusz órákat nem kapta meg, ami aztán, véleményem szerint, meglátszott a bizonyítványán is – magyar nyelvtanból és matematikából közepes lett.

Amikor gondok merülnek fel azért, mert nem minden feltétel adott a tanuláshoz az itteni iskolában, mindig arra gondolok, hogy minden gondot előbb-utóbb meg tudunk oldani, viszont mindennél többet számít az, hogy gyermekem velem, velünk – és nem otthonától messze – nevelkedik felnőtt emberré.

Jelenleg a fiam 5. osztályos tanuló a helyi általános iskolában. Szerencsére csak látássérült, egyéb fogyatékosága nincs, a tanulásban a többi tanulóhoz viszonyítva nem marad le, tanulmányi átlaga: 4-es.

Nagyon fontos volna, hogy az érintett intézmények, tanárok, gyógypedagógusok véleménye pozitív irányba mozduljon el az integrált oktatással kapcsolatban. Jó volna, ha jogilag rendezettebb feltételeket biztosítanának az integrált gyermekek részére. Gondolok itt arra, hogy ezek után a gyermekek után a befogadó iskola ugyan háromszoros kvótát kap, ám ez az összeg nem elkülönítetten érkezik az iskolát fenntartó részére, így összeolvadva a többi állami támogatással, bekerül a „közösbe”, és nem a gyengénlátó vagy esetleg más fogyatékoságú gyermek igényeinek, szükségleteinek megfelelően kerül felhasználásra.

Úgy gondolom, hogy jobban kellene támogatni az integrált oktatást választó szülőket azáltal, hogy gyermekük részére a szükséges eszközöket alanyi jogon megszerezhessek, és ne hosszas utánjárás, esetleg költségek árán tudják csak beszerezni. Ily módon a sérült gyermek integrált oktatása a szülőre sokkal nagyobb terhet ró, mint egy egészséges gyermek taníttatása. Jó volna, ha ezekre a gyerekekre is gondolnának a tankönyvkiadók, és nagyobb betűmérettel is készítenének könyveket. Addig azonban a könyvek nagyítása a szülő feladata marad. Nem kapunk speciális füzetet, azt is nagyítani kell.

Fontosnak tartom, hogy minden sérült gyermek – akinek állapota lehetővé teszi azt, hogy ne speciális iskolába kelljen tanulnia – lakóhelyén folytathassa általános iskolai tanulmányait, és ehhez minden szükséges feltétel adott legyen.

Számos közoktatási intézmény bizonyul fogadókésznek a sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók nevelésére, oktatására. A szakértői bizottságok megítélése szerint azonban több – különösen a tanulásban akadályozott – sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló lenne képes többségi óvodában, iskolában ép társak között boldogulni, s ezért több gyermeket javasolnának többségi intézménybe, mint ahányat befogadni képesek az intézmények. Az önkormányzatok egy feladatmegosztás során kialakult rendszer szerint gondoskodnak az integráltan tanuló gyerekekről. A fenntartók a városokban vagy fővárosi kerületekben működő többségi óvodák, iskolák közül kijelölnek integráló intézményeket, majd a kijelölést feltehetően követi a tárgyi feltételek kialakítása.

Szerencsés esetben a hivatalból történő kijelölés és az intézmények integráló szándéka találkozik. Ez azért fontos körülmény, mert a tapasztalatok azt mutatják, hogy csak az az intézmény tesz meg mindent az integráció sikeréért, amelynek pedagógus közössége befogadó szemléletű, és egységesen vállalja az integrált tanulók oktatásával, nevelésével járó többletterheket.

Az integrált oktatásnak azonban – bár a közoktatási törvény több mint 10 éve hatályba lépett – még sok kiforratlan feltétele van, ezt láthatjuk már a beiskolázás kapcsán is.

8.4. A szakértői és rehabilitációs bizottságok munkája – a szakértői vélemény

A magyarországi jogszabályok egyértelműen és részletesen rendelkeznek a speciális egészségügyi és oktatási felelősséghez kapcsolt kategóriákról.

A bizottságok szerepe és feladata felelősségteljes és kiemelkedő fontosságú. A sajátos nevelési igény megállapítása súlyos következményekkel jár: egyrészt ezek alapján kötelezettségeket írnak elő a befogadó intézmények számára, emellett ezek az intézmények magasabb költségvetési finanszírozást is élveznek.

A bizottságok hármas feladatot látnak el:

- szűrik, vizsgálják a gyermeket a fogyatékoság megállapítása vagy kizárása céljából;
- a vizsgálati eredmények alapján javaslatot tesznek a gyermekek/tanulók különleges gondozás keretében történő ellátására, az ellátás módjára, formájára, helyére, valamint az ellátáshoz kapcsolódó pedagógiai szakszolgáltatásra;
- vizsgálják a különleges gondozás ellátásához szükséges feltételek meglétét.

A szakértői és a rehabilitációs tevékenység gyakorlása, a bizottságok lényegi tevékenységei a rendszerfejlesztő tevékenység, a távolságok, a leterheltség és a létszámgondok miatt kevésbé teljesül.

Az országos szakértői és rehabilitációs feladatok: a hallás, az értelem- és személyiségvizsgálatok; a látás, az értelem- és személyiségvizsgálat; a mozgás, az értelem- és személyiségvizsgálat. A tanulási képességet vizsgáló fővárosi és megyei szakértői és rehabilitációs feladatok: az értelmi fogyatékoság megállapítása vagy kizárása; az autizmus megállapítása vagy kizárása; a pszichés fejlődés zavarok miatt a nevelési-tanulási folyamatban tartós és súlyos akadályozottság megállapítása vagy annak a kizárása. A beszéd-, értelem- és személyiségvizsgálatot a fővárosi és a megyei tanulási képességet vizsgáló szakértői és rehabilitációs bizottság is elláthatja, amennyiben a megyei önkormányzat vállalja a feladatot.

A bizottságok megállapítják a különleges ellátásra való jogosultságot a korai fejlesztés, óvodai nevelés, iskolai nevelés-oktatás, fejlesztő felkészítés, kiegészítő pedagógiai szakszolgáltatások (logopédia, konduktív pedagógia, gyógytestnevelés) területén; javaslatot tesznek egyes tantárgyak vagy tantárgyrészek esetén az értékelés, minősítés alóli mentesítésre, egyéni ütem szerinti haladásra, a tankötelezettség magántanulónként történő teljesítésére. Kont-

rollvizsgálatokat végeznek időszakosan is, kötelező jelleggel is, ezenkívül bármikor – a szülők vagy az intézmények kérésére.

Szakértői vizsgálat a szülő kérésére, illetve egyetértésével, de minden esetben a jelenlétében történik. = 14/1994. MKM rendelet

A rendelet kitér a vizsgálathoz szükséges dokumentumokra – kérelem, orvosi adatlap –, szabályozza a szülő részvételét és bevonását a szakértői és rehabilitációs bizottság munkájába – együttműködési és tájékoztatási kötelezettség –, és meghatározza azokat a kötelezettségeket, amelyek a gyermek vizsgálata során az óvodákra, iskolákra vonatkoznak.

A miniszteri rendelet meghatározza a szakértői vélemények tartalmi elemeit is; elvárás, hogy az ne sablonos megállapításokat tartalmazzon, hanem tárja fel a gyermek, tanuló tulajdonságait, sajátosságait. Tartalmaznia kell a tanuló nevelésével- oktatásával kapcsolatos követelményeket, képességfejlesztési és speciális eszközhasználatra vonatkozó igényt, a gyógypedagógiai segítséget nyújtó intézmény megnevezését, valamint – szükség esetén – javaslatot az egyes tantárgyakból, tantárgyrészekből az értékelés és a minősítés alóli mentesítésre. Állást foglal abban is, hogy a sajátos nevelési igényű gyermek magántanulóként teljessítse-e tankötelezettségét.

Enyhe értelmi fogyatékoság diagnosztizálása esetén különös körültekintést ír elő a jogszabály – egybehangzó orvosi szakvélemény, pedagógiai, pszichológiai vélemény hiányában folyamatos figyelemmel kísérést kell elrendelni, majd folyamatos figyelemmel kísérés után ismételt vizsgálat alapján kell döntést hozni.

A szakértői bizottság komplex gyógypedagógiai-orvosi-pszichológiai vizsgálat után, a sajátos nevelési igény megállapítását követően a közoktatási intézményt fenntartó önkormányzatok jegyzőitől, főjegyzőitől kapott tájékoztatások alapján rendelkezésre álló intézménylista segítségével javaslatot tesz az ellátást biztosító intézményre; a gyermek, a tanuló különleges gondozás keretében történő ellátására, az ellátás módjára, formájára, valamint az ellátáshoz kapcsolódó pedagógiai szakszolgáltatásra.

A sajátos nevelési igénynek megfelelő intézményre való javaslattétel a szakértői bizottságokat gyakran hozza nehéz helyzetbe, mert – mint arról fentebb már volt szó – a különleges gondozás ellátásához szükséges feltételek meglétének vizsgálatára vonatkozó feladatoknak a leterheltség miatt nem tudnak teljes körűen eleget tenni.

A sajátos nevelési igényű gyermeket nevelő szülő a törvényben biztosított integrált oktatást nem választáson alapuló alternatív megoldási lehetőségként éli meg. Sokkal inkább a kiszolgáltatottság- és a magárahagyatottság-érzetét erősítve arra készíti, hogy maga keresen befogadó intézményt gyermekének, ahogy ma ez az esetek többségében történik.

Magyarországon is tapasztalható a világszerte terjedő nézet, miszerint a kategóriákba sorolás túlságosan merev, s erősödik az igény, hogy a diagnosztizáló és értékelő folyamatok eredményeként ne a minősítésen legyen a hangsúly, hanem a fogyatékos gyermekek nevelési szükségleteinek megállapítása történjen az egyéni fejlődési ütem, a tanulási folyamat jellemzőinek feltárása és a sajátos tanulási feltételek elemzése alapján. Ennek figye-

lembevételeivel részesüljön azután a gyermek a lakóhelye szerinti iskolában – természetesen nem szegregált csoportban – a számára megfelelő, képességeihez igazított oktatásban.

Az integráció minőségének javítása érdekében a szakértői és rehabilitációs bizottságok tevékenységének szabályozása, az érvényben levő törvények, rendelkezések és megvalósulásuk közötti ellentmondás csökkentése és megszüntetése a közoktatás integrációval kapcsolatos egyik kulcskérdése.

8.5. Az integráló oktatás-nevelés tárgyi és személyi feltételei

Jogszabály rendelkezik az integrált oktatás feltételeinek és többletköltségeinek biztosításáról.

A különleges gondozáshoz, a rehabilitációs célú foglalkoztatáshoz való jog és a hozzá kapcsolódó törvényi szabályozás szem előtt tartja a tanulók érdekeit. A sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló – eredményes fejlődése érdekében – csak olyan intézménybe íratható be, amely rendelkezik a neveléséhez, oktatásához szükséges feltételekkel. = Kt. 30. §

A közoktatási törvény meghatározza a sajátos neveléshez, oktatáshoz szükséges feltételeket: az illetékes szakértői bizottság által meghatározottak szerinti fejlesztéshez szakirányú végzettségű gyógypedagógus foglalkoztatása szükséges; a foglalkozásokhoz speciális tanterv, tankönyv, valamint speciális gyógyászati és technikai eszközök, továbbá a gyermek, tanuló részére a szakértői és rehabilitációs bizottság által meghatározott szakmai szolgáltatások biztosítása. = Kt. 121. §

Az Oktatási Minisztérium középtávú közoktatás-fejlesztési stratégiája foglalkozik a fogyatékos gyermekek, tanulók ellátásához szükséges kötelező minimális taneszköz-jegyzékkel, tervezi annak áttekintését és korszerűsítését.

A különtámogatás formái: a személyi, dologi és pénzügyi támogatások. A befogadás fogyatékosági típusonként és az egyéni sajátosságokhoz igazodva differenciált tárgyi feltételegyüttes megteremtését teszi szükségessé.

Az integrált nevelés-oktatás sérülésspecifikus szempontú fejlesztéseket, beruházásokat igényel. A sajátos nevelési igénnyel kapcsolatos közoktatási feladatok segítésére hozta létre a Magyar Köztársaság Kormánya a Fogyatékos Gyermekek és Tanulók Felzárkóztatásáért Országos Közalapítványt. = Kt. 119. § (2)

A közalapítvány pályáztatási rendszerrel nyújt támogatást. Az együttneveléshez kapcsolódó szervezetfejlesztéshez, eszközellátáshoz, információáramláshoz kapcsolódó pályázatok meghirdetése az integrált oktatás feltételeinek megteremtését szolgálta. Az évek folyamán a korai felismerést és fejlesztést szolgáló programok, szülői gondozói tanfolyamok, a feladatellátásban közreműködő intézményrendszer működtetése és fejlesztése, szakképzés, segítő szolgálatok – pl. utazó gyógypedagógus hálózat fejlesztése –, információcsere és kistérségi együttműködések támogatása, integrált táborok szervezése, egyéniségedesz-

köz-pályázatok segítették a sajátos nevelési igényű gyermekeket, tanulókat, valamint segítők innovatív elképzeléseinek megvalósítását.

Az előírások betartásának garanciája az ellenőrzés. Jelenleg még igen ritkán kerül sor a szükséges tárgyi és személyi feltételek meglétének ellenőrzésére az integrált nevelést, oktatást ellátó többségi általános iskolákban. A kívánatos persze az lenne, ha nem az ellenőrzésnek kellene rámutatni a hiányosságokra, hanem az integrált nevelést, oktatást a feladatok közé beemelő önkormányzati döntés előkészítése és meghozatala során érvényesülnének a szakmai szempontok és elvárások – azaz: a feladatadásnak és az annak végrehajtásához szükséges feltételek biztosításának egyidejűleg kell megjelennie.

Az egységes gyógypedagógiai módszertani intézményeknek feladata a befogadó intézmények segítése a személyi és a tárgyi feltételek biztosításával kapcsolatban is. Az utazótanárok segíthetnek az intézményeknek a sajátos nevelési igényű tanuló számára szükséges tárgyi feltételek megteremtésében, például azzal, hogy látogatásaik során javaslatot tesznek a megfelelő speciális eszközök beszerzésére, a környezet kialakítására. Ezt a szolgáltatást az integrációval járó külön feladatokra figyelő fenntartók, óvodák, iskolák igénylik.

Ha meghatározott végzettségű pedagógust nem tudnak alkalmazni a befogadó óvodák, iskolák, akkor a módszertani intézmény integrációt segítő gyógypedagógusa vagy konduktora segíti a pedagógusok munkáját.

8.6. Az együttnevelést segítő alapvető rendelkezések

Számos jogszabály tartalmaz az integráló oktatáshoz, neveléshez kapcsolódó pozitív diszkriminációt. Ezek ösztönzőleg hathatnak a többségi iskolák együttnevelésben való részvételére. Tekintsünk át néhány alapvető és lényeges kérdést szabályozó rendelkezést – a szó szerinti idézéstől eltekintünk, de a hivatkozások megkönnyítik az utánkeresést.

– A sajátos nevelési igényű tanuló tankötelezettsége meghosszabbítható. A tankötelezettség időtartama alatt a szülőt megilleti az iskoláztatással járó szülői terheket enyhítő – törvényben meghatározott – jogosultságok igénybevétele. = Kt. 6. §

– Az egyes évfolyamok követelményeinek teljesítéséhez egy tanítási évnél hosszabb időt is megjelölhet a helyi tanterv. = Kt. 50. §

– A befogadó pedagógus munkáját a fogyatékoság típusának megfelelő képesítéssel rendelkező gyógypedagógus (utazó gyógypedagógus) segítheti, és lehetőség van pszichológus, konduktor, gyógytestnevelő, logopédus bevonására is. Megfelelő létszám esetén a befogadó óvoda, iskola gyógypedagógiai asszisztenst is alkalmazhat. = Kt. 30.§ (12) 1. sz. *mel-léklet, Első rész*

– Az oktatási intézmény igazgatója a sajátos nevelési igényű tanulót eredményes oktatása érdekében egyes tantárgyakból vagy tantárgyrészekből mentesítheti az értékelés és a minősítés alól a szakértői és rehabilitációs bizottság szakértői véleménye alapján. Ebben

az esetben a törvény rendelkezik a tanuló számára kötelezően tartandó egyéni foglalkozások szervezéséről. = *Kt. 30. § (9)*

– A törvény lehetőséget ad az igazgatónak arra, hogy részletezett feltételek mellett, szakértői bizottsági szakvélemény alapján egy vagy több tantárgyból egyéni továbbhaladást engedélyezzen a sajátos nevelési igényű tanulónak legfeljebb a negyedik tanév végéig.

– A törvény a sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló jelenlétét az óvodai csoport, iskolai osztály, kollégiumi csoport létszámának megállapításánál kedvezően veszi figyelembe. Minden sajátos nevelési igényű gyermeket, tanulót a fogyatékoság típusától és súlyosságától függően kettő, illetve három gyermekként, tanulóként kell számításba venni. = *Kt. 3. sz. melléklet II. 3.*

– A tankötelezettség, illetve a tanulmányi időre vonatkozó rendelkezések a sajátos nevelési igényű tanulók eredményes haladása érdekében részletesen szabályozzák és előírják az iskola tennivalóit. Az iskola óratervében meg kell jelennie a pedagógiai és egészségügyi célú rehabilitációt szolgáló órakeretnek. = *Kt. 52. § (6)*

– Az integrált gyermekek, tanulók után a központi költségvetésben biztosított normatív állami támogatás emelt összegű – az ép gyermekek, tanulók után járó támogatásnak több mint kétszerese. A sajátos nevelési igényt a szakértői és rehabilitációs bizottság állapítja meg. A normatív támogatást minden – a fogyatékkal élő gyermeket jogszerűen nevelő – intézmény fenntartója megkapja, és személyi-tárgyi feltételek megteremtésére fordíthatja. Ebből vásárolható például a tanuló számára nagyobb értékű segédeszköz, de akadálymentesítésre is fordítható, vagy a külön foglalkozás tanári óradíja is fedezhető belőle. Összegét a Magyar Köztársaság költségvetéséről szóló, évenként kiadott törvény pontosan meghatározza.

– A sajátos nevelési igényű tanulók ingyenesen vehetik igénybe a szakértői vélemény javaslata alapján a pedagógiai szakszolgálatok fejlesztő foglalkozásait – ezek eléréséhez útiköltség-térítés illeti a sajátos nevelési igényű gyermeket, tanulót és kísérőjét. A szülőt a pedagógiai szakszolgáltatáson, gondozói tanfolyamon való megjelenés napján átlagkeresete illeti meg. = *Kt. 114. §, 120. §* (A pedagógiai szakszolgálatok szolgáltatásai minden gyerek/tanuló számára ingyenes.)

– Az együttnevelésre vállalkozó iskolák speciális megsegítését a sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók integráltan történő nevelésének, oktatásának támogatására létrehozott egységes gyógypedagógiai módszertani intézmények (EGYMI) is elláthatják a jövőben. Az EGYMI gyógypedagógusai szakszolgáltatást és szakmai szolgáltatást is nyújtanak. = *Kt. 33. (12)* Ezekkel az intézményekkel, mint az integráló nevelés legfontosabb segítőivel, a későbbiekben még részletesen foglalkozunk.

– A különféle (pl. osztályozó, javító, felvételi, köztes; különbözeti; alapműveltségi, érettségi, szakmai) vizsgákon alkalmazkodni kell a sajátos nevelési igényű tanuló speciális szükségleteihez, így a tanuló számára biztosítani kell bizonyos – az oktatás során is biztosított – kedvezményeket (hosszabb felkészülési idő, írásbeli beszámoló helyett szóbeli, és fordítva, más tantárgy választása, a szokásos segédeszköz-használat biztosítása). = *Kt. 30. § (9)*

Megkezdődött a különböző fogyatékosági típushoz tartozó tanulók sajátos nevelési igényének figyelembevételével kialakított speciális érettségi vizsgafeltételek kidolgozása is. A 2004–2005-ös tanévben a látássérültek számára az érettségi vizsgán már biztosítottak voltak a megfelelő körülmények és feltételek.

A fentiekén túl számos – anyagi jellegűnek minősíthető – támogatás (utazási költségek térítése, ingyenes tankönyv és étkezés, meghatározott körben emelt összegű családi pótlék, közgyógyellátási igazolvány, 10 éves korig igénybe vehető GYES; útiköltség-térítés stb.) segíti a sajátos nevelési igényű gyermeket, tanulót, illetve az őt nevelő családot.

A közoktatás hatóköréin túlra tekintve láthatjuk, hogy az egyenlő esélyt törvényeink a középfokú tanulmányaik befejezése után is biztosítják. A rendelkezések szerint bármely fogyatékosági típushoz tartozó sajátos nevelési igényű fiatal tanulmányai folytatása során is megilleti az állapotához igazodó speciális feltételek kialakítása. Ekkor is biztosítani kell az érettségi vizsgán számára nyújtott kedvezményt. = 269/2000. (XII. 26.) Korm. rendelet 9. § (10)

A fogyatékosággal élő hallgatók tanulmányainak folytatásához szükséges esélyegyenlőséget biztosító feltételek a felsőoktatásban is adottak. = 29/2002. (V. 17.) OM rendelet

8.7. Az integrált oktatás sikerének intézményi és fenntartói garanciái

Az oktatási törvény az integrált oktatás sikere érdekében ható szabályozókat is tartalmaz. Ezek az együttnevelés feltételeinek a megvalósítását garantálják.

ALAPÍTÓ OKIRAT

A sajátos nevelési igényű gyermeket, tanulót befogadó intézmény alapító okiratában meg kell jelennie a feladatnak. Ez a fenntartói biztosítéka annak, hogy az óvoda, iskola rendelkezzen a sajátos nevelési szükségletek kielégítését szolgáló feltételekkel. Nem elegendő az alapító okiratban a sajátos nevelési igényű tanulók integráló nevelését, oktatását megjelölni vállalt feladatként, hanem pontosan fel kell tüntetni, milyen típusú fogyatékoság következtében kialakult sajátos nevelési szükséglet az, amire felkészült, amit vállal az intézmény. Erre a feltételek kialakítására vonatkozó fenntartói kötelezettség miatt – pl. akadálymentesítés megvalósítása, speciális eszközök beszerzése – van szükség.

Amennyiben a befogadó iskola alapító okiratába beemeli az integráló nevelést, oktatást mint új feladatot, akkor az intézmény fenntartója a módosítás elfogadásával kötelezettséget vállal a feladat finanszírozására. Ennek érdekében célszerű a fenntartóval előzetesen egyeztetni a feladatvállalást és a feltételek meglétét, illetve az előteremtés költségének tervezését.

Gyakran előfordul, hogy a sajátos nevelési igényű tanulót integráló iskola nem kezdeményezi az alapító okirat módosítását. Ennek oka lehet többek között az, hogy még nem dön-

töttek véglegesen az integrált nevelés, oktatás vállalása mellett; előfordul, hogy attól tartanak, ha hivatalosan vállalják a feladatot, akkor esetleg olyan sajátos nevelési igényű tanulót is kénytelenek lesznek fogadni, akinek a fogadására még nem készültek fel.

Ám így ezek az intézmények nem jutnak hozzá a magasabb összegű normatív támogatáshoz, s ennek végső soron a sajátos nevelési igényű tanuló látja kárát, mert források híján nem részesülhet azokban az ellátásokban, amelyek egyébként megilletnék.

A befogadó intézmények és a fenntartók jogkövető magatartása a sikeres integráló oktatás-nevelés egyik garanciája.

HELYI PEDAGÓGIAI PROGRAM

Az óvoda nevelési programja elkészítésénél figyelembe kell venni a már említett oktatási miniszteri rendeletet: a Sajátos nevelési igényű gyermekek óvodai nevelésének irányelvét – 2/2005. (III. 1.) OM rendelet –, az iskola helyi tanterve elkészítésénél a Sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásának tantervi irányelvét. (2/2005. [III. 1.] OM rendelet)

Az óvodai nevelés programja tartalmazza a sajátos nevelési igényből eredő hátrányok csökkentését szolgáló speciális fejlesztő tevékenységet, a gyermek egyéni fejlődési sajátosságaihoz igazodó differenciálás elemeit. A közoktatási törvény megteremti annak a lehetőségét, hogy a sajátos nevelési igényű tanuló eredményesen végezze tanulmányait. Előírja, hogy az iskola helyi tantervének tartalmaznia kell a fogyatékoság típusához és fokához igazodó fejlesztő programot. Az egyes évfolyamok követelményeinek teljesítéséhez a helyi tanterv egy tanévnél hosszabb időt is megjelölhet. = Kt. 8/B. § (3); 50. §

Az az iskola, amelyik alapító okiratában nem szerepelteti, feladatai közé nem sorolja a sajátos nevelési igényű tanuló fejlesztésének, tanításának feladatait, annak helyi tantervében sem érvényesülnek a speciális szempontok.

A speciális feladatok és követelmények szerepeltetése a tervezésben garancia arra, hogy ezek a mindennapok tanítási gyakorlatát is átszövik. A többségi iskolába járó sajátos nevelési igényű tanuló így megkapja a törvényben számára biztosított felkészítést, egyéni segítséget, és a követelménytámasztást, értékelést tekintve is sajátos nevelési igényeit figyelembe vevő bánásmódban részesül.

9. A BEFOGADÓ INTÉZMÉNYEK NEHÉZSÉGEI, DILEMMÁI

A kilencvenes évek közepéig spontán módon kerültek be a fogyatékos gyermekek a normál iskolákba. A többségi iskolák új szerepvállalása, a gyógypedagógiai nevelésben-oktatásban való részvétele lassan, fokozatosan szélesedik.

Ma még alig beszélhetünk inkluzivitásról, s tizenkét évvel a közoktatási törvény megjelenése után még az együttnevelés kevésbé gondoskodó megvalósítására sem vállalkozik minden intézmény. Az óvodák szemlélete a leginkább befogadó, az általános iskolák között is egyre nő az együttnevelést próbáló intézmény, de a középiskolák nagyon óvatosan nyitnak kaput a sajátos nevelési igényű tanulók előtt. A felsőoktatásban jól szervezett és működőképes az érdekképviselet és a segítő rendszer. A szóbeli és az írásbeli beszámolók közötti választás a hallgatók igénye szerint történhet, és a több idő biztosítása elé sem gördítenek akadályt. Rendszeresen jelennek meg pályázatok, amelyek lehetővé teszik az egyéni segítő igénybevitelét.

A befogadó iskolákat nem mindig pedagógiai szempontok vezetik a sajátos nevelési igényű tanulók befogadására, ebben gyakran szerepet játszanak demográfiai, finanszírozási és egyéb okok is:

- a csökkenő lélekszámú falusi településeken a tanulólétszám is csökken – minden egyes tanuló beiskolázása az iskola fennmaradását szolgálja;
- a fogyatékos gyermekek után magasabb normatív támogatás jár – az integráló oktatás vállalásának ez is lehet az oka;
- olyan településen, ahol az emberek ismerik egymást, szorosak az emberi kötődések, a kirekesztés elképzelhetetlen;
- a közoktatás helyi közszolgáltatás, a felelősen gondolkodó vezetők igyekeznek a helyi problémákra lehetőség szerint helyben megoldást találni – ez a szemlélet helyt ad a szülői törekvésnek, s befogadásra ösztönöz.

A többségi iskolák pedagógusai közül sokan szeretnének részt venni sajátos nevelési igényű tanulók oktatásában, nevelésében, ugyanakkor a pedagógusok jelentős része elzárkózik attól. Az együttnevelés mellett és ellene is sorakoztatnak fel érveket.

Vannak, akik a nevelés, oktatás előtt tornyosuló feladatokra hivatkoznak, a magas osztálylétszámot, a többségi iskolákban a szociális, gazdasági, kulturális hátránnyal induló gyerekek magas arányából fakadó terheket, a fogyatékos tanulók együttnevelésével járó pluszmunkát, a feladattal kapcsolatos felkészületlenségüket hangsúlyozzák.

A „rideg integráció” viszonyai között is volt rá példa, hogy egy-egy sajátos nevelési igényű tanuló megmaradt, sőt kibontakoztatta tehetségét a többségi iskolában. A tanító figyelt tanítványára, és ösztönösen alkalmazkodott hozzá – az empatikus, elfogadó pedagógusi

magatartás az egyéni képességek feltárásához, differenciáláshoz, a tanulás egyéniesítéséhez vezetett, s a tanuló kibontakoztathatta képességeit.

A vonatkozó hatályos rendelkezések az elvárásokat fogalmazzák meg, a lehetőséget biztosítják, és a segítőkre is utalnak. A megvalósítás gyakorlati lépéseit minden pedagógusnak magának kell megtennie – átvéve a már meglévő jó gyakorlatokat, ezeket saját jó és jobb megoldásaival gazdagítva. A gyógypedagógus segít a nehézségek kezelésében, javaslatait együttműködésre kész pedagógusok tudják jól kamatoztatni. S nem elegendő egy-egy vállalkozó kedvű pedagógus lelkesedése – az iskolavezetésnek és a tantestület egészének feladata van az együttnevelésben. A tanuló fogadásával éveken át tartó kötelezettséget vállal az intézmény és egy sor feladatot is. A tanulóról való gondoskodás a tanítás megszervezésén túl a rehabilitációs, rehabilitációs feladatok teljesítésének megszervezését vagy gyógypedagógus segítségével, iránymutatásával annak ellátását is magában foglalja; adminisztratív kötelezettségeket is ró az intézményre: a rehabilitációs fejlesztő munkáról naplót kell vezetnie, és a befogadó intézmény kötelezettsége a kontrollvizsgálatok számon tartása és aktualitásának jelzése a szakértői bizottságok felé.

Az integrált oktatásban részt vevő iskolák tevékenységét nem övezi dicsfény. Az integráció iránt elkötelezett pedagógusok sejtik, hogy a járatlan úton fáradságos lesz a haladás, de kihívásnak tekintik azt.

10. AZ EGYÜTTNEVELÉS KIHÍVÁSA

A sikeres integráció alapvető feltétele:

- a szociálisan érzékeny, empátikus, az eltéréseket elfogadó, a különbségeket kezelni tudó tanári attitűd;
- a tanárok szakmai kompetenciája (gazdag módszertani repertoár, megfelelő segédanyagok és idő a sokféleség kezeléséhez);
- az iskolákon belüli és kívüli támogató környezetet biztosító igazgató, helyi irányítás, helyi közösségek, szakmai szervezetek;
- egyértelmű kormányzati politika és a hozzá kapcsolódó megfelelő finanszírozási rendszer.²³

A befogadó pedagógusok többsége számára nagy kihívást jelent a sajátos nevelési igényű tanulók oktatása-nevelése. A tanórai munka zökkenőmentessége és a heterogén csoportokkal végzett sikeres pedagógiai munka érdekében szakmai kompetenciájukat új elemekkel kell bővíteni. Célszerű megismerni és alkalmazni azokat a technikákat – pl. a kooperatív tanítás-tanulás vagy a rugalmas tanulásszervezés – amelyekkel a sajátos nevelési igényű tanuló bevonható a tanulócsoport differenciált munkájába.

Az együttnevelés sikere nagymértékben múlik azon, hogy a pedagógusok eszköztárában megvannak-e a hatékony tanítás elemei, az igényesség, a folyamatos visszajelzés, a motíváló értékelés. Ismerik-e azokat az eljárásokat, módszertani ismereteket, fogásokat, amelyekkel alkalmazkodhatnak a tanuló sajátos igényeihez. A pedagógusnak a tanítás-tanulás folyamatai mellett a sajátos nevelési igényű tanuló szociális elfogadását is figyelemmel kell kísérnie.

A befogadás fogyatékosági típusonként más-más tárgyi feltételegyüttes megteremtését teszi szükségessé, amelyet még az egyéni sajátosságokhoz kell igazítani.

10.1. Sérülésspecifikus kompetenciák

Ezek a fogyatékoság típusától függő specifikus tudást is feltételeznek: például a vak tanuló sajátos tapintó-halló ismeretszerzési technikájának ismeretét. Jelenleg a vak tanulót befogadó tanítók többsége maga nem sajátította el a Braille-írás-olvasást – pedig ez a tudás néhány nap alatt megtanulható(!) a pontírást szemmel olvasó pedagógus számára –, s az írásbeli feladatok javítását, értékelését a hetente kétszer megjelenő gyógypedagógusra hagyja. Hasonlóképpen szükséges lenne a tanulásban akadályozott tanuló tanulási,

²³ Halász Gábor: A sajátos nevelési igényű gyermekek oktatása: európai politikák és hazai kihívások. *Új Pedagógiai Szemle*, 2004. 2. sz.

gondolkodási sajátosságainak ismerete a tananyag mennyiségének és minőségének, nyelvi szintjének megválasztásához.²⁴

A befogadó pedagógus nem vonhatja ki magát a sajátos nevelési igényű tanulóval kapcsolatos pedagógusi tennivalókból a tanórán, még a két tanáros modell gyakorlatában sem.

Odafigyelést és erőfeszítést igényel a pedagógustól az integrált tanulók testi-érzékszervi fogyatékoságuk miatti sajátos nevelési igényének, nehézségeinek alapos megismerése és az ezekhez való napi alkalmazkodás. Az egyéni segítség iránti igény életkortól és iskolatípustól függő, az időráfordítás és intenzitás tekintetében és a segítség formáját tekintve is eltérő. A tanító a tanulóval szorosabb kapcsolatban van, több idő áll rendelkezésére a sajátos tanulási szükségletek megfigyelésére, feltárására; a tanulásban önálló tanítvánnyal – felső tagozatban, középiskolában – a pedagógus megbeszélheti, hogy a fogyatékoság milyen problémát okoz a tanulásban, és az milyen segítséggel kompenzálható. A fogyatékoság típusának megfelelő végzettségű gyógypedagógus feltárhatja a tanuló diagnózisából fakadó pedagógiai következményeket, a sajátos nevelési igényt, ám ez önmagában nem elegendő. A segítő jelenlét nem mentesíti ugyanis a befogadó pedagógust az alól, hogy a tanulási nehézségekről személyes tapasztalatot is szerezzen. Informálódnia kell például arról, hogy milyen betűmérettel és betűtípussal célszerű gyengénlátó tanítványa számára a feladatlapokat elkészíteni. Nagy odafigyelést és önfegyelmet igényel eleinte a tanártól az is: ne feledkezzen el arról, hogy magyarázat közben mindig a hallássérült tanuló felé kell fordulnia. Nem elegendő ezekre a sajátos igényekre rácsodálkozni, meg kell ismerni, és be kell építeni a mindennapi tanítási gyakorlatba. Az a pedagógus, aki kellő figyelmet fordít sajátos nevelési igényű tanítványára, átéli nehézségeit, tanúja küzdelmeinek, az a közös munkában egyre elfogadóbbá válik. A fogadó intézmények szakembereinek attitűdje és felkészültsége tehát kulcsfontosságú tényező az integráció sikeressége szempontjából.

10.2. A tartalmi tervezés szabályozása

A közoktatási törvénynek a fogyatékos tanulók nevelésével, oktatásával kapcsolatos rendelkezései és az irányelvek – 2/2005. (III. 1.) OM rendelet – figyelembevételével minden gyógypedagógiai nevelésben, oktatásban szerepet vállaló iskolára vonatkozik, az akár szegregáltan, akár integráltan szervezett oktatási formában működik is.

A befogadó intézményeknek lehetővé kell tenniük a fogyatékoságnak megfelelő fejlesztést biztosító többlétszolgáltatások elérését minden SNI-gyermek számára. Ehhez nyújt segítséget a közoktatási törvénnyel összhangban a miniszteri rendelet. Az irányelvek minden fogyatékosági típusra vonatkozóan rövid leírást adnak a sajátos nevelési igényről,

²⁴ Kőpatakiné Mészáros Mária (szerk.): *Táguló horizont*. Budapest, 2004, OKI.

a sikeres együttnevelés feltételeiről, a NAT alkalmazásáról a kiemelt fejlesztési feladatokról.

Az irányelvek és a közoktatási törvény rendelkezése szerint a sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók megsegítésére vonatkozó célokat, feladatokat, tartalmakat több dokumentumban is meg kell jeleníteni:

Az integráló intézmények – óvodák, iskolák és kollégiumok – nevelési programjukban, pedagógiai programjukban, helyi tantervükben megfogalmazzák a speciális szükségletű gyermekek, tanulók rehabilitációs, rehabilitációs segítésére vonatkozó célokat, feladatokat, tartalmakat, speciális eljárásokat, eszközöket, tevékenységeket, követelményeket. Tervezési és ellenőrzési szinten mindez megjelenik az intézmények minőségirányítási programjában, s végül megjelenik az egyéni fejlesztési tervben.

Az ép értelmű, testi-érzékszervi fogyatékos tanulók számára a többségi általános iskola tananyagának elsajátítását és követelményeinek teljesítését írja elő a kerettanterv.

A tanulásban akadályozott és az értelmileg akadályozott tanulók együttnevelése különösen nagy feladatot jelent a többségi iskoláknak. Az összes sajátos nevelési igényű tanuló négyötöde (80%) tanulásban akadályozott tanuló, akik eltérő tanterv szerint haladnak. Az ő sikeres együttnevelésük egyéni terv szerinti haladást igényel a többségi iskolában.

10.3. Az együttneveléssel kapcsolatos pedagógiai feltételek és attitűd alakulása

Sikeres együttnevelés során a tanuló beilleszkedik, és eredményesen együtt halad a többi tanulóval.

Az intézmények előzetesen többnyire nem ismerik a jelentkező tanuló sajátos egyéni szükségleteit, a pedagógusok előzetes felkészítése ritkán történik meg. Sok a bizonytalanság, és gyakran tapasztalható az intézményekben az integráló nevelés, oktatás iránti vállalkozó kedv hiánya.

A többségi iskolák pedagógusainak gyakori integrációellenes érvei:

- hiányoznak az együttnevelés pedagógiai feltételei,
- hiányoznak a tárgyi, technikai és környezeti feltételek,
- nélkülözik a gyógypedagógiai kompetenciákat.

A sérült gyermek nevelése, oktatása szokatlan szempontegyüttest magában foglaló speciális szakterülettel való ismerkedést és nagyfokú empátiát igényel a többségi pedagógusoktól.

Kétségtelen tény, hogy az együttnevelés plusz feladatok vállalását jelenti, s ennek anyagi elismerése az iskolákban megoldatlan. Az iskolák gazdálkodása általában szűkös – a kiemelt jutalmazásnak a lehetősége megvan, fedezet híján azonban nem élhetnek vele az intézményvezetők.

Az együttneveléshez szükséges új kompetenciák a befogadó pedagógusok sérülésspecifikus szempontú képzése és továbbképzése folytán, valamint a gyógypedagógusok közvetítésével jutnak el a befogadó iskolákba. Optimális esetben a pedagógusképzés

során széles körű elméleti tudással alapozzák meg, és alakítják a pedagóguspályára készülő hallgatók befogadó szemléletét, majd fogyatékos tanítványuk sajátos nevelési igényeinek megfelelő irányultsággal sérülésspecifikus gyakorlatorientált gyógypedagógiai intézményi keretek között kapnak felkészítést.

A pedagógusok munkájuk során megtapasztalják a sajátos nevelési igényű tanulók nehézségeit, de ennek enyhítésére sokszor minden speciális eszközt és sérülésspecifikus módszert nélkülöznek.

Befogadó pedagógusok számára készült integrációs pedagógiával foglalkozó szakirodalom alig akad – a már említett HEFOP 2.1 „B” intézkedés keretében készülő útmutatók, fogalomtár és bibliográfia kidolgozásával a sérülésspecifikus eszközrendszer széleskörűen hozzáférhetővé válik.

A többségi pedagógusoknak gyakorlati segítséget nyújtanak munkájukban a tanuló fogyatékoságának megfelelő képzettségű gyógypedagógusok. Az integrált oktatás terjedése kapcsán egyre több gyógypedagógusra lesz szükség – az egészségügyi és pedagógiai célú rehabilitációs és rehabilitációs fejlesztés, az utazótanári tevékenységek ellátása iránti igény növekedése miatt.

A gyógypedagógiai tanárképzés új rendszerének kialakítása, a gyógypedagógus-ellátottság problémáinak a megoldása a szakterületet érintő komoly kihívás. 1999–2000-ben a fogyatékos gyermekek és tanulók óvodáiban és általános iskoláiban alkalmazott 7244 pedagógusból 3014 fő (58,4%) rendelkezett gyógypedagógiai szakvézettséggel (OM adatközlése).

A Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola jogelődjének számító intézményben 1900-ban indult meg a gyógypedagógusok képzése. A négyéves főiskolai képzés után a hallgatók felsőfokú diplomát kapnak. Jelenleg tanár- és terapeutaképzés folyik a fogyatékosági típusoknak megfelelő szakokon. A konduktorképzés a Pető András Nevelő és Nevelőképző Intézetben történik. A gyógypedagógus-képzésbe vidéki főiskolák is bekapcsolódnak.

A főiskola 2000 januárjától az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Karaként működik. A gyógypedagógiai tanári végzettség a fogyatékos tanulók általános iskolájában minden tagozat minden tantárgyának oktatására jogosít. Kivételt képeznek a logopédusok, ők kizárólag a beszédjavítással, -fejlesztéssel foglalkoznak.

Az Európai Unióhoz csatlakozva a magyar felsőoktatás átalakítására is sor kerül. Az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kara akkreditált pedagógus-továbbképzéseket hirdet óvodapedagógusok és tanítók számára, valamint egy szakirányú, diplomát adó képzést is elindítottak, amelyben az integrált nevelés pedagógiai feladataira lehet felkészülni.

Az új rendszerű gyógypedagógus-képzésnek egyik megoldandó feladata a befogadó iskolák segítésére is képzett szakemberek felkészítése.

A sajátos nevelési igényű tanuló megsegítésére irányuló tanulószervezési eljárások az ép tanulók számára is hasznos tanulási környezetet jelentenek. A sajátos nevelési igényű

tanulók együttnevelése során számos tényező bukkan fel, amely a pedagógus-szakma megújulása irányába hat.

A normál pedagógia is az egyéni képességekre figyel, és keresi az egyéni sajátosságokat figyelembe vevő tanulászervezési és módszertani megoldásokat. Az iskola szolgáltató szerepe hangsúlyozódik – és a partnerek igényei határozzák meg a feladatokat –, ez nemcsak a mindenféle képességű gyermek, tanuló együttneveléséhez ad jó alapot, hanem a többségi és a gyógypedagógiai intézmények tanuló szervezetté válásához, valamint az intézményközi együttműködés kimunkálásához is.

A többségi pedagógusok részéről odafordulás, a sajátos nevelési igényű tanulók irányába ható megértés, tolerancia, a tanulási nehézségek elfogadása, az együttnevelésben a hatékony módszerek, technikák, speciális eszközök alkalmazása nyomán elért szakmai sikerek attitűdváltást és szakmai megújulást feltételeznek és eredményeznek.

11. A GYÓGYPEDAGÓGIAI INTÉZMÉNYEKBEN ZAJLÓ VÁLTOZÁSOK, ÁTALAKULÁSOK

Az integráció begyűrűzésének idejére a gyógypedagógia kiépítette intézményrendszerét a sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók nevelésére, speciális fejlesztésére, biztosítva teljes körű ellátásukat.

A súlyosan sérült gyermekek gyógypedagógiai intézményrendszeren belül kialakított óvodába, majd általános iskolába járhatnak. A tanulásban akadályozott gyermekek egy részének fejlesztése – kedvező feltételek fennállása esetén – lakóhely szerinti többségi óvodában történik. Az enyhén sérültek, például a gyengénlátó gyermekek számára sosem volt és ma sincs külön óvoda. A nagyothallók számára önálló középiskolai osztály létesült, a vakok, a hallás- és a mozgássérültek részére szakiskola is létesült, az enyhe értelmi fogyatékosok szakmaképzését speciális szakiskolák látják el.

A gyógypedagógiai iskolák közül az országos és regionális beiskolázási körzetű intézmények diákothont, állami gondoskodásban nevelt gyermekek jelenléte esetén gyermekotthoni vagy lakóotthoni háttérrel is biztosítanak.

A gyógypedagógia – a pedagógiának ez a 200 éves múltat magáénak mondható ága – nagy tudást halmozott fel a sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók nevelése, oktatása terén.

A magyar oktatási gyakorlatban több, az együttnevelés sikere érdekében ható, a megvalósítást korszerűen segítő innovatív speciális pedagógiai szolgáltatási forma alakult ki. A kilencvenes évektől a többnyire országos beiskolázású testi és érzékszervi fogyatékosokat fogadó iskolák utazótanári munkakört létesítettek az integráltan tanuló sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók és pedagógusaik megsegítésére. A feladatok az együttoktatás elterjedésével növekedtek, az utazótanári sejtek az igényekhez és a megnövekedett feladatellátáshoz alkalmazkodva módszertani központokká, utazótanári szakszolgálatokká fejlődtek. Ezek az intézmények, valamint az egyidejűleg zajló integrációs kísérletek résztvevői kidolgozták az együttnevelés segítésének hazai formáit, az utazótanári megsegítés mellett az egyéni tantermi segítés módját: a kéttanáros modellt is.

A közoktatási törvény 2003-as módosítása hivatalossá tette az egységes gyógypedagógiai módszertani intézmények kialakítását, s azóta folyamatosan alakulnak az integráló többségi iskolák számára komplex sérülésspecifikus tudásbázisú biztosító intézmények. Az integrált oktatás elterjedésével egyre nagyobb igény mutatkozik szolgáltatásaikra.

Az integráció általánossá válásával az is nyilvánvalóvá vált, hogy a gyógypedagógiai iskolát egyre inkább azok a fogyatékos gyermekek fogják igénybe venni, akik fogyatékoságuk súlyossága, családi körülményeik vagy személyiségük miatt nem tudnak beilleszked-

ni az integrált oktatás keretei közé, és a külön nevelés számukra kedvezőbb feltételekkel biztosítja a fejlődést. Ma már a gyógypedagógusok közt egyre elfogadottabb nézet, hogy a szakma új szerepkörét az integráció segítségével találhatja meg.

11.1. Az egységes gyógypedagógiai módszertani intézmény

A gyógypedagógiai intézmények forrásközpontokká válva biztosíthatják a befogadó többségi iskolák pedagógusai számára az együttneveléshez szükséges speciális tudást. Az egységes gyógypedagógiai módszertani intézmény (a továbbiakban EGYMI) a közoktatási törvény 33. §-a (12) bekezdése alapján az integrált nevelés, oktatás segítésére hozható létre. Elláthat pedagógiai szakszolgálati feladatokat – a Kt. 34. § a), b), e), g) és h) pontja szerint – és meghatározott pedagógiai szakmai szolgáltatási feladatokat – a Kt. 36. § (2) b), e) és g) pontja szerint – utazószakember-hálózat működtetését. Továbbá az intézmény keretén belül óvodai, általános iskolai feladatot ellátó intézményegység is működhet.

A szakszolgálatok célja a fogyatékos gyermekek és tanulók integrálódásának, boldogulásának, esélyegyenlőségük megvalósulásának érdekében:

- családi nevelésük, fejlesztésük segítése,
- a közoktatás intézményeiben az épek közösségeiben a fogyatékoságból eredő hátrányuk megelőzése, csökkentése, kompenzálása, képességeik kibontakoztatása, pályairányításuk, társadalmi beilleszkedésük sérülésspecifikus szempontú támogatása.

Saját tanulóik, valamint az általános iskolák tanulói – közöttük az integráltan tanuló fogyatékos gyermekek – speciális fejlesztését ellátó pedagógiai szakszolgálatokat működtetnek, többek között a konduktív pedagógiai ellátást, gyógytestnevelést, logopédiai ellátást, korai fejlesztést és gondozást, utazótanári szolgáltatást, gyógypedagógiai tanácsadást biztosítanak. Feladatuk továbbá a sajátos nevelési igényű gyermeket nevelő szülők számára szolgáltatások nyújtása, a tájékoztatás, tanácsadás.

A befogadó iskolák pedagógusainak szakmai szolgáltatást kínálnak a sajátos nevelési igényű tanulók megsegítése érdekében. Ez sokrétű és változatos formában megvalósuló tájékoztatás, konzultáció, amelynek célja:

- a gyermekek egyéni speciális szükségleteinek feltárása,
- a tanulóra vonatkozó gyógypedagógiai ismeretek közvetítése, diagnózisának értelmezése, javaslattevés akadálymentes környezet kialakítására,
- sajátos nevelési igény közvetítése a befogadó pedagógusok felé, rámutatás a sérülésspecifikus fejlesztés szükségességére, irányára,
- az egyéni segítés módjának, eszközeinek bemutatása.

A módszertani intézmények újszerű szolgáltatásokat nyújtanak, s ezek a feladatok újszerű szervezeti megoldásokat igényelnek. Új munkakörök jöttek létre, mint az „utazótanár” vagy az „integrációt segítő gyógypedagógus” munkakörök. Sokan használják ezeket a kifejezéseket eltérő értelmezésben. A fogalmak tisztázása időszerű.

Utazó gyógypedagógus lehet a több telephelyen dolgozó logopédus, illetve a kötelező közvetlen fejlesztést több helyen végző gyógypedagógus vagy terapeuta.

Az integrációt segítő tanár szintén gyógypedagógus, aki munkaideje egy részében közvetlenül gyermekekkel, tanulókkal foglalkozik, ezenkívül feladata a befogadó pedagógus munkájának közvetett vagy közvetlen segítése – szakanyagok írása, programok összeállítása, továbbképzések szervezése, lebonyolítása, szimulációs gyakorlatok vezetése, előadások tartása, a sajátos nevelési igényű tanulóval kapcsolatban tájékoztató anyagok összeállítása, a módszertani intézményben nyílt napok szervezése, lebonyolítása, a szülői és az osztálytársi közösségeknek érzékenyítő programok szervezése.²⁵

Sorra alakulnak az egységes gyógypedagógiai módszertani intézmények. Keresik helyüket, formálódik szolgáltatásaik köre, feladatellátásuk formája, módja, az együttnevelésben részt vevő közoktatási intézmények igényeihez alkalmazkodva fejlődnek az óvodai fejlesztést, az általános iskolai, valamint a középiskolai oktatást-nevelést szolgálva.

11.2. Szakmaközi együttműködés

Az integráló többségi óvodák, iskolák az együttnevelés során igénybe vehetik a módszertani intézmények szak- és pedagógiai szakmai szolgáltatását, az utazó gyógypedagógiai hálózat működtetésére kijelölt intézmények segítségét a megyei/fővárosi közoktatás-fejlesztési tervekben meghatározott feladatellátás szerint.

Hathatós segítséget nyújthat számukra az egységes gyógypedagógiai módszertani intézmény integrációt segítő tanára vagy utazótanára és a helyben alkalmazott gyógypedagógus. A gyógypedagógus speciális kompetenciákat közvetít és formálja az általános iskolai tanító, tanár szemléletét is. A befogadó iskolák fejlődése az együttnevelésben egy tanulási folyamatnak, a gyógypedagógusok és a többségi pedagógusok közös útkeresésének az eredménye. Együttműködésük kapcsán alakul ki és terjed az integráló pedagógia módszertana.

A gyógypedagógus segítő tevékenysége többnyire a sajátos nevelési igényű tanulóra irányul, és a befogadó pedagógusra kevesebb figyelmet fordít. Azokon a fogyatékosági területeken, amelyeket országosan egy-egy módszertani intézmény lát el, a segítő gyógypedagógiai tevékenység átfogó, koncepciózus tervezése, szervezése tapasztalható, amely a sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók egyéni megsegítésére és a befogadó iskolák pedagógusainak helyzetbe hozására egyaránt nagy hangsúlyt fektet. A speciális kompetenciákat a részükre szervezett sérülésspecifikus akkreditált tanfolyamok, nyílt napok, konzultációk, valamint módszertani és a fogyatékosággal kapcsolatos írásos tájékoztató anyagok biztosításával nyújtják. A hazai integrációs gyakorlatban fellelhetőek már a sajátos nevelé-

²⁵ Lásd a 6. lábjegyzetet.

si igényű tanulók sikeres együttnevelése érdekében kialakult, a pedagógusok közötti rendszeres együttműködés, szakmai kapcsolattartás jól működő, dokumentált formái is. A fogyatékos gyermekek speciális nevelési szükségleteire szakosodott gyógypedagógus segítségével – a gyermek lakóhelyén működő általános iskolában – a spontán integrációból tudatos együttnevelés válhat.

Az a tapasztalat, hogy az eleinte elutasító és a külön segítségre hajlandóságot nem mutató tanárok viszonyulásában az utazótanárral történő rendszeres konzultáció, tanítványuk sajátos nevelési igényének megismerése, a speciális szempontok érvényesítéséhez szükséges kompetenciák továbbképzéseken történő elsajátítása után nő a sajátos nevelési igényű tanuló iránti elfogadás, és pozitív változás következik be az együttnevelés minőségében is.

ZÁRSZÓ

Az integráció új lehetőség, amely sok vonatkozásban kiforrott és szabályozott. Vannak olyan, törvényben megjelenő előírások, amelyeknek a pénzügyi feltételei, eszközei még nem állnak rendelkezésre. Az integráló oktatással kapcsolatosan számos terület további szabályozásra és megoldásra vár, mint például:

- az integráló nevelés-oktatás sérülésspecifikus tárgyi és személyi feltételeinek megteremtése;
- a befogadó pedagógusok és az utazótanárok előzetes felkészítése az együttnevelésben való részvételre;
- az együttnevelés megvalósításához szükséges pedagógiai tudás beépítése az óvodapedagógusok, az általános iskolai tanítók, tanárok és a középiskolai tanárok képzésébe;
- a differenciált, sérülésspecifikus szempontokat is figyelembe vevő pedagógiai értékelés meghonosítása a hazai gyakorlatban;
- a befogadó pedagógusok rendszeres, kötelező, sérülésspecifikus szempontú továbbképzése a fogyatékoság típusának megfelelő gyógypedagógiai módszertani intézményekben;
- az utazótanárok és más segítők rendszeres kötelező továbbképzése;
- a sajátos nevelési igényhez igazodó oktatás-nevelés megvalósításának ellenőrzése;
- a feladatellátás finanszírozásának korszerűsítése;
- garanciák a felemelt normatív támogatásnak a felhasználás helyére történő eljuttatására;
- a felemelt normatív támogatás felhasználásának ellenőrzése;
- a befogadó pedagógusok különleges munkájának finanszírozása, elismerése pótlékkal;
- a segítő módszertani intézmények hálózata kialakításának segítése;
- az EGYMI-vé válás kritériumainak kidolgozása;
- az EGYMI-integrációt segítő gyógypedagógus szakembereire vonatkozóan a feladatellátás szabályozása;
- a habilitációs, rehabilitációs feladatokat ellátó szakemberek képzése megfelelő létszámban;
- az SNI-gyermekek és tanulók segédeszközzel való ellátásának megoldása;
- az SNI-tanulók számára eszközökhöz jutás biztosítása alanyi jogon vagy eszközkölcsonzés útján – a felhasználó érdekeit képviselő rendszer kialakításával és működtetésével.

A törvény mindig egy adott fejlettségi állapotú társadalomban egy adott, kialakult helyzetet szabályoz. A fejlődés új igényeket teremt, és azok új lehetőségeket, kereteket követelnek. A közoktatásban is folyamatos az új utak keresése, a megoldások kidolgozása. A gyakorlatban bevált, bevezetésre alkalmas elképzelések az újabb rendelkezésekben már szabályozottan jelennek meg.

Tananyagunk a hallgató szemléletét hivatott befolyásolni, megismertetve a tendenciák igazolásaként kiragadott és felsorakoztatott jogszabályok bemutatásával a sajátos nevelési igényű gyermekek és tanulók integrált nevelésének jogi hátterét.

A pedagógiai tudás bővülésével párhuzamosan a tanárnak az iskolákban keresni kell a közoktatás törvényi szabályozásának gyűjteményeit. Célszerű a rendelkezésre álló rendszeresen megjelenő kiadványokban tájékozódni a jogszabályokról, és követni a változásokat. A korszerű pedagógusi magatartás feltételezi és megköveteli a jogszabályok ismeretét és követését.

A törvényeket, rendeleteket ismerő és azok szellemében tevékenykedő befogadó pedagógus szakmai felkészültsége, embersége mellett törvény adta lehetőségei, kötelezettségei tudatában és eszközei birtokában nevel egy elfogadóbb társadalmat.

FELHASZNÁLT ÉS AJÁNLOTT IRODALOM

- A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény egységes szerkezetben.
- A nevelési, oktatási intézmények működéséről szóló 11/1994. (VI. 8.) MKM rendelet (2005. okt. 1-jén hatályos szöveg).
- Az 1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról.
- A 2/2005. (III. 1.) OM rendelet a sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók óvodai nevelésének, iskolai oktatásának irányelveiről.
- Az Oktatási Minisztérium 2004-es középtávú közoktatás-fejlesztési stratégiája.
- A Nemzeti Fejlesztési Terv Humán erőforrás-fejlesztés Operatív Program 2.1-es számú, 2004-ben létrehozott „Hátrányos helyzetű tanulók esélyegyenlőségének biztosítása az oktatási rendszerben” című intézkedés központi programterve.
- BÍRÓ Endre 2003. *Jogkereső a sajátos nevelési igényű és tanulási, beilleszkedési nehézséggel, magatartási rendellenességgel küzdő gyerekek, tanulók közoktatási jogaihoz.* (A Jogkereső a 2003. szept. 1. napján hatályos jogszabályok alapján készült.) Jogismeret Alapítvány.
- CSABAY Lászlóné 1981. A gyógypedagógiai iskoláztatás jelene és perspektívája. *Gyógypedagógiai Szemle*, 2. sz.
- CSÁNYI Yvonne 2001. Az együttnevelés fontosabb tényezői, feltételei. In Csányi Yvonne (szerk.): *Látássérült gyermekek integrált oktatása-nevelése.* Budapest, ELTE BGGYTF.
- CSOCSÁN Emmy 1998. Európai trendek a látássérültek pedagógiájában. In Gordosné Szabó Anna (szerk.): *Látássérültek Magyarországon.* Budapest, MVGYOSZ.
- Disability and social participation in Europe. 2001. In Eurostat, 3. téma: *Population and social conditions.* 1577.
- Fogyatékos emberek esélyegyenlősége: Európai Cselekvési Terv.* A Bizottság közleménye a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Európai Közösségek Bizottsága, Brüsszel, 2003. 10. 30.
- FONYÓDI Ilona 2001. Az oktatásirányítás szerepe az együttnevelés sikeréért. *Fejlesztő Pedagógia*, 3. sz.
- GORDOSNÉ DR. SZABÓ Anna 2000. *A magyar gyógypedagógus-képzés története.* Budapest, ELTE BGGYTF.
- GORDOSNÉ DR. SZABÓ Anna 1993. A gyengénlátók pedagógiájának múltjából – egy úttörő tiflopedagógus: Kárpáty Ottó. *Gyógypedagógiai Szemle*, 1. sz.
- ILLYÉS Sándor (szerk.): 2000. *Gyógypedagógiai alapismeretek.* Budapest, ELTE BGGYTF.
- HALÁSZ Gábor 2004. A sajátos nevelési igényű gyermekek oktatása: európai politikák és hazai kihívások. *Új Pedagógiai Szemle*, 2. sz.

- JANKÓ-BREZOVAY Pálné – VARGÁNÉ MEZŐ Lilla. 2001. *Az integrált nevelést-oktatást segítő módszertani központ modellje a gyengénlátók iskolájának gyakorlatában*. A Gyengénlátók Általános Iskolájának kiadványa.
- JÁRMER Lajos Vakok és látók együttes nevelése, oktatása. In Tóth György (szerk.) *Szemelvénygyűjtemény a „Gyógypedagógia-történethez”*. IV. *Tiflopedagógia történet*. Jelentés a magyar közoktatásról. Budapest, 2003, OKI.
- Közoktatás a közvéleményben*. Budapest, 2002, OKI.
- KŐPATAKINÉ MÉSZÁROS Mária 2001. Felnő egy elfogadó nemzedék. In Kőpatakiné Mészáros Mária (szerk.) *Befogadó iskolák, elfogadó közösségek*. Budapest, OKI.
- KŐPATAKINÉ MÉSZÁROS Mária (szerk.) 2004. *Táguló horizont*. Budapest, OKI.
- LÁNYINÉ ENGELMAYER Ágnes 1992. A külföldi integrációs modellek tanulságai a hazai alkalmazás számára. *Új Pedagógiai Szemle*, 4. sz.
- MIHÁLYIK Szidor 1870. *A vakokról*.
- NAGY Gyöngyi Mária 2000. Közoktatási intézmények és szolgáltatások a fogyatékos gyermekek számára. In Illyés Sándor (szerk.) *Gyógypedagógiai alapismeretek*. Budapest, ELTE BGGYTF.
- PAPP Gabriella – MESTERHÁZI Zsuzsa 1998. Integrált oktatás, inkluzív iskola. In Mesterházi Zsuzsa (szerk.): *A nehezen tanuló gyermekek iskolai nevelése*. Budapest, ELTE BGGYTF.
- PERLUSZ Andrea (szerk.) 1995. *Fogyatékos gyermekek integrált nevelése hazai kísérletek tükrében*. Budapest, ELTE BGGYTF.
- RÉTHY Endréné 2000. Integrációs törekvések Európában – Az ép és sérült (fogyatékos) gyermekek együttnevelésének elmélete és gyakorlata. *Szociális Munka*, XII. évf. 1. sz.
- SALNÉ LENGYEL Mária – KŐPATAKINÉ MÉSZÁROS Mária 2001. Az együttnevelés. Egy kutatás tapasztalatai. *Fejlesztő Pedagógia*, 3. sz.
- Speciális oktatás Európában* 2003. Európai Iroda a Speciális Oktatás Fejlesztéséért. Az EURYDICE (Európai Oktatási Információs Hálózat) közreműködésével. OKI EU-dokumentumtár. www.oki.hu
- SZÜDI János 2005. A különleges gondozáshoz való jog. *Iskolaszolga közoktatási szolgáltató kiadvány*. Budapest, május–június, Iskolaszolga Kft.
- Tagjelölt országok: szociális helyzet az EU-tagságot kérelmező országokban*. Eurobarometer, 2002. 1.
- Út az együttnevelés felé. 2001. *Fejlesztő Pedagógia*, 3. sz.
- VARGÁNÉ MEZŐ Lilla 2004. *Sajátos nevelési igényű tanulók együttneveléséről pedagógusoknak, intézményvezetőknek*. Budapest, OKI.